

БҮРЯТ УНЭН

КПСС-эй Бурядай обкомой, Улан-Удын горкомой, Бурядай АССР-эй Верховно Соедэй орган

№ 285 (9732)

1961 оной декабриин 1, пятница

Сэн 2 мүнгөн

Нүхэр Н. С. Хрущев
Москвадаа бусажа ерэбэ

КПСС-эй ЦК-гэй Нэгэдэх секретарь, СССР-эй Министр-нүүдэй Соедэй Түрүүлэгшэ нүхэр Н. С. Хрущев Дунда Ази, Казахстан болон Сибирь ошожо, хүдөө ажахын хүдэлмэрилэгшэдэй зүблөөнүүдтэ хабаадаад, ноябриин 29-дэ Москвадаа бусажа ерээ.

Нүхэд Л. И. Брежнев, Ф. Р. Козлов, А. Н. Косыгин, О. В. Куусинен, А. И. Микоян, М. А. Суслов, Н. М. Шверник, П. Н. Демичев, Л. Ф. Ильичев, А. Н. Шелепин болон бусад Внуковска аэродром дээрэ Н. С. Хрущевые угтаа.

(ТАСС)

КОММУНИЗМЫН ИЛАН МАНДАХЫН ТУЛАДА ШЭН ЗОРИГТОЙГООР АЖАЛЛАХА ГЭЭШЭ СОВЕТ ХҮН БҮХЭНЭЙ УЯЛГА МҮН

Новосибирск городто Сибириин хүдөө ажахын хүдэлмэрилэгшэдэй зүблөөн дээрэ

1961 оной ноябриин 26-да нүхэр Н. С. ХРУЩЕВОЙ хэлэн үгэ

Нэгдэтэ нүхэд, Сибириинхид! Идэнэр таанадтай нилээд оло дахин уулзадаг байдаг. Сибириэтэ, тэрэнэй городууд: Омск, Новосибирск, Барнаул, Эрхүү, Братск болон Читэлэ, Барнаул болон Кулундинска талануудта хүлээл жэлэ би хэдэн дахин ябажа, колхоз, совхозуудай байдалтай танилсаган байна. Эдэ бүгдэд хадаа үгөө Сибириин хүн гэжэб гэжэ ямар нэгэн зэрү тоолохо, Сибириэтэ үнийнөө хойшо нуудаг хүн гэжэ таанадтай хөөрэлдэхэ үндэнэ баримта нам-моно. (Альга ташалган).

Партийн Центральна Комитетэй, Советскэ правн-стын зүгсөө таанадые—Сибириин тосхонуудай шадые—амаршалаад, ажаллаа шэнэ бүри ехэ малта туйлахыетнай хүсэнэб. (Удаан альга ташалган).

Эрл гэртээ эрэншэн шэнгээр танайда ерэдэг, ёно-и сибириинхид шэнги согтой хүнгэн болодог бай-на. Манайда хүлээл уулзалга эндэ, Новосибирскдэ, оной хабар болоо нэн. Советскэ Союзай арадууд-и хүн түрэлтэнэй бүхы түгээдэ угаа ехэ удах-артай олон ушар орон доторнай эдэ хэдхэн на-турша соо болоһон байна.

Энэ элитэ ехэ ушар хадаа Советскэ Союзай Ком-мунистическэ партиянь XXII съезд болоно. Партийн Программые съезд баталан абаа. Энэ Програм-ма коммунизм байгуулаха программа гэжэ бидэнэр хадаа нэгэн каналтайгаар нэрлэнбди. Үнэхөө-тикмэл даа. Ленинэй үгөөр хэлэбэл: манай про-лама хадаа ажаллаха программа, совет байгуу-лалт ур зорилгын ажабайдал дээрэ бодотоор бө-л мүн болоно. (Альга ташалган).

КПСС-эй шэнэ Программа тухай үнэн зүрхэнэй, халуун олон үгэнүүд хэлэгдэнэ байха юм. Аха коммунистическэ, хүдэлмэришэнэй партинуудай нэрлэлэгшэдэй, капиталист ороонуудай хүдэлмэри-болон тарашадай, түрүү интеллигенцииншье өө нимэ үгэнүүдэ бидэнэр дуулаһан байнабди. КПСС-эй Программа хадаа бүхы дэлхэйн ажал-лаха социализм тээшэ замые, коммунизм тээшэ за-гсгээтүүлэн заагша гэрэлэй туяа болоно гэжэ үгэ хэлэдэг байгаа. (Альга ташалган).

Эдэнэртэ, совет хүнүүдтэ, КПСС-эй Программа ажабайдалай программа, арадай зол жарга-гүлөө тэмсэл хэхэ программа болоно. Манай пар-тидаа экономик болон культураяа угаа түргэ-хүгжөөхөөр өөрынөө XXII съезд дээрэ хараал-байна. Энэ хадаа сэдхэл зүрхэ хүдэлгэнэ. Би-нуудые дурдахагүйб. Металл, түлш, электрын хүсэ, машина, химическэ продукци үйлдэбэрлэ-оороо таряа, мяха, һү, хүдөө ажахын бусад-уктнуудые абалгаар хорин жэл болоод байхада-эй ямар хэмжээнлэ хүрэхэ байһан тухай КПСС-Программа дотор хэлэгдэнхэй.

Хүдүүд, шууд ажаллажа орохо хэрэгтэй, пар-

тийн XXII съездын түүхэтэ шиндхэбэринуудые бө-лүүлхын тулада баатарлигаар ажаллаха хэрэгтэй гэ-жэ би хэлэхэ байнаб. (Альга ташалган).

Бидэндэ юун-шухала байнаб гэхэдэ, совет хүн бү-хэн өөрынөө үүргые ойлгохо, өөрынөө уялгые гүнз-гээр мэдэрэн, коммунизм байгуулаха хэрэгтэ хүсэ-шадалаа, оюун ухаагаа, бүхы абьяас эрмэлзэлтээ зориулха ёһотой.

Хорин жэл тиймэ ехэ болзор бэшэ байна, үдэр бү-хэнөө, час бүхэнөө ашагтайгаар хэрэглэхэ шухала. Саг үнгэржэл байдаг, тэд бидэнэй ингэжэ омогор-холтойгоор хэлэхэ үе саг ерэхэ.

— Манай арал, манай парти коммунизм байгуул-жа, өөрынөө түүхэтэ үүргые дүүргээ. (Удаан альга ташалган).

Урагшаа дабшаха замтайнгаа тон бэрхшээлтэй байһые мэдэрлэг дээрээ партимнай үдэр бү-хэндэ шэн зоригтойгоор ажаллахыень хүдэлмэришэ-дые, колхозинуудые, интеллигенцие уяалла. Ком-мунизм байгуулалтын бүхы халбаринуудта түргэнөө урагшаа дабшаха шухала. Зүгөөр хүнэй эдихэ эдэе-хоолой продуктуудые үгэдэг, манай байгуулалтын халбары болгохо социализм хүдөө ажахые түргэнөөр хүгжөөн дэбжээхэ илангаяа шухала болоно.

Хүдөө ажахын продуктуудые элбэг дэлбэг болго-хо зорилго шийдхэлгэдэ Советскэ Союзай бүхы рай-онууд өөрынөө туһа нэмэри оруулалсаха ушартай. Таанад, сибириинхид, тон ехэ туһа нэмэри оруулалса-ха зэргэтэй байнат. Сибирь хадаа манай Эхэ ороной баян дэлгэр хизаар мүн. Эдэ баялгые таанад хама-гай түрүүндэ арал зоной аша туһада зориулха ёһо-тойт. Коммунизм байгуулхын түлөө бүгдэ арадай тэмсэлдэ Сибириин колхоз, совхозуудай оруулха ху-битыень хануулхыень хүсэнэб.

Сибирь хадаа 3,5 миллиард пүүд орооно таряа у-гуулжа, 2 миллиард хүртээр пүүдые гүрэндэ ур-далдаха; 3 миллиард 600 мянган тонно мяха абажа, 3 миллион тоннынь худалдаха; 20 миллион тонно һү-лааж, арбан зургаа миллион үлүүтэй тоннынь худ-алдаха; 137 мянган тонно нооно хайшалжа, худал-даха зэрэгтэй. Хүсэ шадалаа, оюун ухаагаа зориул-хаар ажал хэрэг биил! (Альга ташалган).

Коммунизм байгуулаха талаар урдаа табигдажа байһан зорилгонуудые бедүүлхын тулада таанад оролдосотой шангаар ажаллаха, хүдөө ажахын про-дуктуудые түргэнөөр элбэг болгохын тулада арга боломжонуудая үргэн далайсагтайгаар хэрэглэхэ зэр-гэтэй байнат.

Газарые зүбөөр ашаглаха, эгээн ехээр орооно тар-яа, эгээн ехээр тэжээл, тиймэ болохоороо эгээн ехээр мяха, һү абажа шадхаар тарилгынгаа талмайе хуабарилха гэшэ гол шухала арга боломжонуудай нэгэн болоно. Тиймээс газар таряалан эрхилхэ гу-рим тухай асуудал хүдөө ажахын хүдэлмэрилэгшэд-тэ, мүн бүхы совет арада мүнөө угаа ехэ удхаша-нартай болоод байна.

байгаа, тийгээжэ эдэ дурдхалнуудынь севооборо-то зохёоно үндэһэ һуури болгоһон байха юм. Хаа хаанагүй ногоо тарилгатай севооборот байгуулаха ха-раа шоглал орон дотор абтаһан, тинхэдэ олон об-ластуудай полиин 25—30 хүртээр, мүн дэшшые процентлэнь ногоон тарилгадаг байгаа. Ногоо тари-хаа газарай хүрхэнэй байгууламжые нэргээхэ, үржүүлхэ дэшшүүлхэ гансахан лэ зам гэжэ Виль-ямс тоолодог, энээнхэ уламжалан тобошолнуудые хэдэг байһан юм.

Вильямсые буруушаадаг олон хүнүүд бии байжа, ногоо тарилсадаг гурымые теоретическэ, практическэ талааршы нэжлэгдэдэг байгаа гэжэ хэлэхэ хэрэгтэй.

Ногоо тарилсадаг газар таряалан эрхилхэ гурымые академик Д. Н. Прянишников буруушаадаг нэн. Вильямсын алдуудай заабаринуудые тэрэ эрид шууд, эрэлхэг зоригтойгоор шүүмжэлээд, ногоо тарилгатай полинууд орооно таряа, малай тэжээл элбэгээр аба-ха хэрэгые наатуулжа болохо гэжэ тодруулаа гэжэ би хэлэхэ байнаб.

Ногоо тарилгатай полино Д. Н. Прянишниковай ямараар хандадаг байһые мүнөө хануулхада туһатай байха болоно.

«...Ногоо тарилгатай гурым «ямаршы сагта хубил-хагүй, бүхы арадуудта хамаатай», тийгээд хамаг муу юумэнхэ хүсэдөөр абаржа шадха гэжэ заримашуул тоолоно. Тинхэлээ хүн зон үсөөнтэй, мүн хүн зон олонтой районуудта, жэшээхэдэ, Забайкалийн болон Казахстанай мал үсхэбэрлэдэг ажахынуудта, мүн Хойто Украинин сахарай свёкло тарилдаг ажахы-нуудта бултандай таарахаар нэгэн адлы гурымай байжа шадхагүйе тэдэнэр мартана... Нинтэ гүрэнэй аша туһада зохилдуулан, нотаг нотагай байгаалинь —түүхэтэ болон ажахын—эрхэ байдалые хараата абан элдэб гурымудые, тэдэнтэй холбоотой севообо-родуудые нотаг нотагаудта байгуулаха тухай хэлэхэ-хэ хэрэгтэй. Түгэс удхашанартай ямаршыб «фило-софско зүйл» тухай, саг үсөөн, газар дайдаһаа дул-дыданыгөөр хүдөө ажахые шэнэлхэн хубилгаха ямаршыб зам тухай хоолон бодолые орхихо хэрэг-тэй» гэжэ зохёолнуудайнгаа нэгэн соо тэрэ бэшээ нэн.

Баруун оронуудта газар таряалан эрхилэлгын он-со өөрэ шэнжлэхэ ногоо тарилгатай полинууд байдаг юм гэнэн хэбэртэйгээр хэрэг ушарые харуулаха гэжэ ногоо тарилгатай полинуудтай байхые хүсэгшд нэ-дэлгэ гаргадаг юм. Эдэ нэдэлгэнүүдынь Д. Н. Пря-нишников элнэлхэн байна.

«Тон буруу заабаринуудые үгэхэнөө гадна, ногоо

тарилгатай полинууд нинтын удхашанартай гэжэ тэ-рэниие ехээр хамгаалагшад бодото хэрэг дээрэ ехэ алдуу гаргана гэшэ. Ушарынь тэдэнэр Баруун Ев-роподо ехэнхидэ ногоо тарилгатай полинуудтай бай-даг гэжэ баталан хэлэдэг. Тээд тэндэ ехэнхидэ кле-верэй тарилгые гол түлэб нэгэ жэлэй турша соо хэрэг-лэдэгдэг байһанай хойшолоон гэхэдэ, тэрэнэй өөн-дэнь ургуулан орооно таряан миш дүрбэн нарын турша соо хэрэглэхэдэнь арайхан лэ гэжэ хүрэдэг юм».

Баруун оронуудта ногоо тарилгатай гурым имат-тал тусгаар ушарта хэрэглэгдэдэг байна. Жэшээхэдэ, Швейцарийн онсо өөрэ эрхэ байдалтай мал үсхэ-бэрлэдэг ажахынуудта хэрэглэгдэнэ... Гэхэ зуура, Швейцарида ногоо тарилгатай гурымтай ехээр хэрэг-лэгдэдэг байһанай хойшолоон гэхэдэ, тэрэнэй өөн-дэнь ургуулан орооно таряан миш дүрбэн нарын турша соо хэрэглэхэдэнь арайхан лэ гэжэ хүрэдэг юм».

Академик Д. Н. Прянишников нимэ тобошолол хэнэ: «Тийн, жэшээхэдэ, баруун оронуудта ногоо та-рилгатай гурым эгээн ехээр дэлгэрэнхэй гэжэ хо-лодо хэлэгдэдэг ушар буруу болоно гэшэ,—тэндэ га-бурйөө 28 центнер хүртээр дэшшүүлэгдэнэ (дунда зэргээр хэдэ хэдэг оронуудта) ургасаа ногоо тарилгатай полинуудые хэрэглэнгүйгөөр абтадаг байна бшуу».

Ногоо тарилгатай гурымые буруушааха зуураа, Прянишников газарай хүрхэнэй үржэл дэшшүүл-хэ өөрынөө бүри үрэ ехэтэй аргануудые тэрэнэй орондо дурдахаһан байна. Тинхэлээ наг шэбхэ, минеральна үтэгжүүлгэ ехээр гаргаха, тэршэлэн азот бөөдэ татажа абтадаг бовово ургамалнуудые тариха ябадалые үндэһэ һуури болгоһон байна. Энэ хадаа ургаса дэшшүүлхэ, орооно таряа бүри элбэ-гээр абаха жэнхэни зам болоно гэжэ тэрэ тоолодог байгаа.

Тэрэ үедэ мэдээжэ эрдэмтэлэй ухаансар олон дурдхалнуудай хараада абтаагүй байһынь ехээр шаналхаар байна. Вильямс газар таряалан эрхилхэ талаар өөрынөө зохёоһон гурымые дэлгэ-рүүлхэ—гэжэ тон ехээр оролдодог, нүхэрэй ёһоор ямаршы үгэ булалдаа хэнгүйгөөр, өөрын ханам-жые зүбшөөдөггүйшүүлые эрид шангаар буруушаа-ха замда ороһон байгаа.

Академик Прянишниковта харюусахада, Вильямс-ингээ бэшээ нэн: «Үтэгжүүлгэ болон ургаса тухай академик Пряниш-никовай хэлэдэг үгэ хүүр дэлхэй дээрхи бүхы хуу-рай газарай зургаанай нэгэ хубие эзэлдэг гүрүниие энэ замда орохынь түлхэйн гэшэ. Өөрынөө хараа бололые хубилгахаар болоо. Галаар наадажа боло-хогүй. Хаалта бүхэлэлтын али таладан байһанаа эли тодоор мэдэрхэ хэрэгтэй».

Тобшоор хэлэхэдэ, ногоо тарилгатай гурымые зүб-шөөгөө хаа таанадтай хамта ябахаш, ногоо тарил-гатай полинуудые буруушаагаа наа, хаалта бүх-элэлтын нүгөө талада үлэхш гэжэ хэлэгдэнэ болоно бшуу.

Баа нэгэ баримта дурдая. Нэгэ нэгэ ургамал та-ридаг болохоор ажахынуудые мэргэжүүлхэ гэнэн бодол мэдээжэ эрдэмтэ Дояренко гаргадаг бай-һан юм. 1929 ондо-тэрэ ингээ бэшээ нэн:

«Мүнөө үедэ зарим хэдэн бодомжонуудые хараадаа абтад байхада, тухай мэрэгжэлэй товара ажахы байгуулаха тухай асуудал бидэнэй үмэнэ табиглаад байна. Бүри саагуур урид каража хэлэбэл, ургасые тиймэ ехээр доошон оруулангүйгөөр, тухай урга-малнуудые эгээн ехэ талмай дээрэ ургуудлаа боло-хын тулада нэгэ газарта нэгэн адлы урга-малнуудые ехээр тарилдаг болохо тухай асуудал би-дэнэй үмэнэ табиглана».

Хараад үзэт, нэгэн адлы ургамалнуудые тарилдаг болохо, ургаса зарим тэды доошлохо гэжэ Доя-ренко тоолодог байгаа бшуу. Наука болон техникэдэ ехэ дэбжэлтын боложо байһые тинхэ үедэ тэрэ үшөө оббордоогүй байгаа. Жэшээхэдэ, агротехникэ нари-наар сахиха, поли үтэгжүүлгэ, кукуруза тариһан газарта дахад кукуруза тарихада, ургаса доошло-доогүй гэжэ Советскэ Союзай түрүү колхоз, совхозууд-ай, США-гэй фермернүүдэй ажахынуудай дүй дүр-шлээр мүнөө тодруулагдаһанай. Тэрэ байтагай нэгэн адлы ургамалнуудые тарихашые байхадаа урга-са дэшшүүлхэ болохо байна.

Дояренко бодомжолгодо Вильямс ингээ харюу-саһан байгаа:

«Социализ ажахые, илангаяа һаяхан эмхидхэгдэд байһан манай таряан ажалай совхозуудые севообо-родуудтаа арсаха зам руу, нэгэн янзын ургамалнууд-ые тариха зам руу түлхидэг дайсан убайгүйгөөр доромжолон наадлаһан энэ тезис соо эли тодоор ха-рагдана».

Иймэ аргаар дискусси хэдэг байхада Ногоо тарил-гатай гурымнаа ондоогоор газар таряалан эрхилхэ ямаршы гурымые хамгаалхынь бэрхэтэй байгаа бшуу.

Хаа хаанагүй нэгэн алдлар ногоо тарилгатай по-линуудые дэлгэрүүлгэ манай ороной хүдөө ажахыда ехэ хохидол ушаруулан байна. Тон ехэ үржэлтэй хэдэн миллион гектар газарта ургаса багые үгэдэг ногоонууд тарилгадаг байгаа. Тус тус нотагуудта эгээн ехэ ургаса үгэдэг орооһоно ургамалнуудтай тари-лга хороогоод, тэдэнэй орондо севообородтын үб-лэ ногоон тарилгадаг болоо нэн. Гектарнаа 5—6 цент-нер үбшэнэй гарадар районуудтаһые олон жэлэй ногоонууд тарилгадаг байһан юм. Үнэндөө газарнай хоолон шахуу үлэхэг байгаа гэшэ.

Эсэстэн орооно таряа ургуулан абалга тэрэл хэм-жээндэ үлэхэн, хэтэрхэдэ доошлоһон байха юм. Адуу малда хэрэглэгдэхэ тэжээл багаар абтадаг боло-лоон байгаа. Юуб гэхэдэ, гектар газарые, гарга-дайан хүсые хараада абалсабал эгээн лэ бага хэм-жээнэй тэжээлэй едниннэ үгэдэг ургамалнууд тарил-гадаг байгаа бшуу.

Тюменскэ областин «Песчанский» гэжэ совхо-

зой зоотехник нүхэр А. С. Любина мөнэ һаяхан үгэ хэлэбэ. Түхэрэн жэлэй турша соо малые силосээр эдэлүүлгын үрэ дүн тухай тэрэ ехэ һайнаар хөөр-жэ үгөө. Ногоо тарилдаг политой байгаа наа, мал хоо-ноор шахуу байха ён, харин кукуруза болон бусад үнэтэ ургамалнуудые тарилдаг болоод байхада адуу-на мал тэжээлээр хүсэд дүүрэнээр хангадана. Хүдөө ажахын дүршэл намда һайн мэдээжэ юм. Сэхынь хэлэхэдэ, урдан иматгал үбэлые тэсэжэ гарахын ту-лада үнээд үбэлэй сагта байрада оруулагдадаг бай-гаа. Тиймээс һүн тон багаар һаагдадаг, хабар боло-лоо үнээд топ туранхайнууд болонхой бэлнээрлэдэ гаргадаг байгаа. Таряшад нигэжэ хэлэдэг нэн: Майн һүүлээр—июниин ехээр, тайлбарилал хэлэбэд, ногооний һайса ургаад байхада һүн элбэг болохо.

Мүнөө ажахыда кукурузын үндэр ургаса абажа шаддаг дүршэлтэй хүтэлмэрилэгшэдэ нимэ саг хэ-тэдэ үнгэржэ үгы болоол. Иймэ хүтэлмэрилэгшэ бүхэлэй жэлэй турша соо малаа силосээр эдэлүүлжэ, түхэрэн жэл соо һү ехээр һаадаг байна.

Партийн Центральна Комитет хадаа хүдөө ажахы-дахи хэрэгүүдэй байдалые гүнзэггүйгөөр шөнжэлхэнэй үнджөөр, ногоо тарилгатай севообородуудай хэр үрэтэй байһые шалгаһанай үнджөөр 1954—1955 онуудта, мүн удаахи жэлүүдтэнь ногоо тари-садаг газар таряалан эрхилхэ гурымтай дутуу дунда-нуудые гүнзэгы ехээр, шууд сэхээр шүүмжэлхэн, но-гоо тарилгатай полинуудые хаа хаанагүй, нэгэн ал-длар хэрэглэлгын ямар муу хойшолоһонтой байһые хүдөө ажахын хүдэлмэрилэгшэдэй үмэнэ, бүхы ара-дай үмэнэ элнэлхэн харуулаһан байгаа.

Академик В. Р. Вильямс—манай ороной бэлгитэй эрдэмтэлэй нэгэн юм. Газарай хүрхэй шөнжэлэгдэдэ, газарай хүрхэнэй бии боллогын теорио тэрэ олон шэнэ юумэ нэмэһэн байха юм. Энэ талаары бидэнэр тэрэниие болохотой соонь хүндэлнбди.

Ногоо тарилсадаг газар таряалан тушаа Вильям-сын зохёоһон гурым тухай хэлэхэ болоо наа, энэнэ үнджөөрөө буруу байшоо.

Иматгал олон жэлэй ногоонууд газарай хүрхэ-нэй байгууламжые нэргээхэ, тэрэниие бутархай жэ-жэхэнүүд түхэл маягтай болгожо шадха гэжэ Вильямс тоолодог байгаа бшуу. Олон жэлэй ногоо тариһанай һүүлээр лэ хабарай ургамалнуудые тари-хада эгээн лэ таарамжтай һайн байжа, ургасань дэшшэлдэг гэжэ тэрэ һанадаг байһан юм.

Үнэндөө олон жэлэй ногоонуудые тэрэ эдитэй шэ-дитэй шэнгээр тоолоод, олон ушарта тэдэнэй нүлөө үзүүлгые үтэгжүүлгын болон агротехникын удхашы-нартай холбоһонгүйгөөр каража үгэдэг байһан юм. Өөрынөө теорио, тэрэнхэ уламжалан газарай хара хүрхыне халалха болзорнуудые тогтоолгодо үн-дэгдэн, ургамалнуудые намарта тариха ябадалые Вильямс үнэндөө бурхушаадаг байгаа. Тэрэ нигэжэ бэшээ нэн:

«Ногоо тарилгатай севообородой эгээн эрхим поли хадаа олон жэлэй ногоо тариһанайнгаа һүүлээр удаа дараалуулан тарилга хэдгэнэ поли болохо байна. Пар хэрэглэгдэг гурымнаа уламжалан үлэхэн хуу-шанай заншалаар энэ поли-дээрэ намарай таряа тарилдаг ушар мүнөө хүртээр олон үзэгдэнөөр. Но-гоо тариһан поли дээрэ удаан намарай ургамалнууд-ые сэхэ тариха гэшэ угаа ехэ алдуу эндүү болоно».

Өөрынөө боломжолгодо дашуулан, Вильямс са-шань нигэжэ бэшээ: «ногооний һүүлээр тарилгаһан намарай ургамалнууд севообороот сооһоо эгээн эрхим тууриинэ ээллэн бололшые, холодоол бага урга-са үгэдэг».

Эсэстэн, тэрэ нимэ тобошолол хэнэ байна: «Поли дээрэ ногоо тариһанайнгаа һүүлээр заабол хабарай ургамал тариха хэрэгтэй, харин яабашы намарай ургамал тариха болохогүй».

Энээнэй бодото дээрэ ямар юумэндэ хүргэһынь таанадай нилээд олонхотой мэдэхэ байна. Жэшээл-хэдэ, Украинны абаад үзэт. Республика доторхи эгээн үнэтэй, эгээн ехэ ургаса үгэдэг орооһоно урга-малынь намарай шэннисэ болоно. Энэ шэннисын гектар бүрийнөө 30, мүн дэшшые центнер орооһон абтадаг. Тийн гэнэеэ ногоо тарилгатайгаар газар та-рияалан эрхилхэ гурымтай ёһоор намарай шэннисэ та-ригдаһаа болоод, Украинин, Хойто Кавказай эрхэ байдалда хоёр—гурба дахин бага ургаса үгэдэг ха-барай шэннисэ тарилдаха зэргэтэй болоно бшуу.

Энээнэтэй дашармалуулан нэгэ ушар тухай таанад-та хануулхые хүсэнэб. Энэ ушар Украинада хаба-рай шэннисэ ехээр тарилдаг болоһонтой сэхэ холбоо-той юм. 1947 оной февралда партиин Центральна Комитетэй Пленум болоо нэн. Хэсүү бэрхэтэй оршон байдалда Пленум зарлагдаһан байгаа. Дайнай хүндэ хүшэр хойшолоһонд, 1946 ондо болоһон ехэ ган га-суур хүдөө ажахыда, илангаяа Украинада үзэгдлө-гүй ехэ хохидол ушаруулан байгаа. Тинхэдэ респуб-лика 1921 оной үлэхэлэн жэлэйхинэе бага ургаса хуряажа абайһан байгаа. Харин 1946 онһоо хойшо Украинада бороогтой бүри багаар ороһон жэлүүдэй тохёоллоһон байбашы, 1946 онойхиндэ адлы тиймэ муу ургаса абайһан ушар дахин тохёолдоогүй. Уша-рынь хадаа 1946 он дайнай хойто тэрхн түрүүшын жэл байжа, үнээдэ оруулжа, мүн гаргараалые газар-аа элдүүлгэдэг байгаа. Газараа хүрөөр малтадаг, өөндөөшые плугүүдэе жүдхэдэг ушар үсөөн бэйшэ үзэгдэдэг байгаа. Ингэжэ мэдэрхэнэ бидэнэр айна-гүйбди. Дайсанаа бута сохихын тулада арал зон бүхы хүсэ шадалаа зориулжа, түүхэтэ илалта туйлаа, (Альга ташалган). Хүдөө тосхонуудта машинишые, түлшыншые байлаагүй, зүгөөр энэ хохидолһоо түргэ-нөөр гарахалын гэжэ хүнүүд ойлгодог байгаа бшуу.

Курганай областин Шадринска районий «Заветы Ленина» гэжэ колхозтой таряалан Т. С. Мазынь-ЦК-гэй февралин Пленум дээрэ үгэ хэлэбэ. Урал надар хабарай шэннисын үндэр ургаса абаха тухай тэрэ хэлэбэ бэлэй. Терентий Семенович, намые зүбөөр ойлгохыетнай гүйшэб, Та тон һайнаар үгэ хэлэжэ, (Үгэлжэлэһын 2-дох нүүдта)

Ногоо тарилсадаг газар таряалан эрхилхэ талаар В. Р. Вильямсын зохёоһон гурым буруу

Хүдүүд! Ногоо тарилсадаг газар таряалан эр-хэг байһан гурымтай хойшолоһонгуудые зайсуулаха-ар партимнай хүдөө ажахын бүхы хүдэлмэрилэг-шэ эдэхитэй дэмжэлэгшэгүйгээр һүүлэй жэлүүдтэ хүдэлмэри хээ. Академик В. Р. Вильямсын зо-хёо ногоо тарилсадаг гурым 1953 он хүртээр ма-хероной колхоз, совхозуудта угаа ехээр дэлгэрүү-шын таанад мэдэнэт. Ехэ эрдэмтэ байһан дээрэ партин эгитлэй найдабарид хүртэн Вильямс тарилгатай севообородые үргэнөөр, хаа хаана-дэлгэрүүлхын тулада дайнай урда тээхи жэл-тэ угаа ехэ оролдолог гаргадаг байһан юм. Энэ талаар тэрэнэй хэлэн зарим үгэнүүдые таа-на хануулхыени зүбшөөгйт.

КПСС-эй бүхы областнуудта хаа хаанагүй ногоо тарилгатай севооборот хэрэглэхые бидэнэр оролдоло-нэ хадаа ургамалай ажахые саашадан шэнэл-байгуулгада гол шухала удхашанартай гэжэ нимэ бэшэһэн байгаа.

Комсомол болоһон хойно тэрэ хадаа нимэ эрид тарилтэ табия нэн:

Манай ханамжын ёһоор, ороной бүхы районуудта тарилгатай зүб севооборот байгуулаха шуха-лохо олон жэлэй ногоонуудай тарилгые үргэд-лэхэ тулада таряанайнгаа газарай бүхы ургалтынь аша ёһотойбди».

Ногоо тариха гэшэ Вильямсын һанал бодол боло-орбөө совхозууд болон колхозууд хэдэн миллион орон шэнэ газар элдүүлээд, тэрэнэйнгээ тон ехэ ногоо тариха болоо гэшэ һаань, нимэ һур-и тааналые хайшань хадууруулжа магад бай-минуутын турша соошые һанаад үзэт. Тинхэбэл, тариха үгэт гэжэ капиталист абада ошохо баа-лохо нэмди. Энэ абгые бидэнэр мэдэнбди, тэ-рэгитлэтэй байһан хадаа ингэжэ хэлэхэ: алта-и тариха таряанай түлөө арадай мүнгэ зөөри-и. Юумэ абаал һаа түлөөһын түлэ гэхэлхэ-а ёһоо гурым тэрэ мэдэлэггүй байна бшуу. Зол болоо, нимэ юумэ тохёолдоогүй. Юуб гэхэдэ, газар элдүүлхэ асуудалые парти ссэн мэргэ-шиндхэхэ, колхоз, совхоз

Нүхэр Н. С. ХРУЩЕВОЙ хэлэһэн үгын үргэлжэлэл

Уралда, Сибирьт үндэр ургаса абаха угаа ехэ арга боломжын би байһы өөрынөө жэшээ дээрһээ харуулган байгааг. Танин ээмэлхын тулада бэшэ, харин өөрынөө һанал бодолые элээр харуулхын тулада би Тан тухай дурдһан байнаб.

Намарай шэниисын үндэр ургаса тухай Мальцевай хэлээ ороходон, энэ ургамалые Украинада баадахые Сталин нэдэн гэжэ би тэрэ дары наанаанда оруулаа нэм. Ушарһы, энээн тушаа бури дайнай урда тээ Сталинтай хөөрэлдэһэн байгааг. Украинида хабарай шэниис тариха болохогүй. Хабарай шэниис тэндэ баян ургаса үгэхэгүй. Бидэнэр хабарай шэниис тариха тудамда бури бага орооно тарьяа абадаг болохобди гэжэ би тинхэдэ хэлээ нэм. Тэрэ миний хэлэһы тинхэдэ зүбшөөгөө бэлэй. 1946 ондо ургаса муу байжа, орон дотор талха тарьяанай үгы болоод байхада хабарай шэниис тариха Гэмди гэжэ Мальцев хэлээ ороо бшуу. Украина болон Урал шаларай нотагууд тэд ондо ондоо эрхэ байдалтай, хоорондоо илгаатай нотагууд болоно гэжэ ойлгонгүйгөөр, намайе бууруу хэлээ, Мальцев зүбөөр хэлээ гэжэ тобиолол хээд, Украинада хабарай шэниис тариха болое гэзд Сталин хэлээрхихэгүй юм аа гү гэжэ бэргылхээр болоо бэлэй.

Тиммэ юумэ болохышые байгаа. Плениумэй заседани дүүрээ. Забхаралгын үедэ Политбюрогой гэшүүдэй сулараад байһан талһаа соо бидэнэр орообди. Сталин тэрэ дороо намһаа ингэжэ асуугаа нэн:

— Та намарай шэниис тариха дуратай гүт?

— Тиммэ, намарай шэниис тариха хэрэгтэй,— гэжэ би харуусабад.

— Мальцевай юм гэжэ хэлэһы Та шагнаа гүт?

— Тингээ, шагнааб. Украина, Хойто Кавказ тушаа бэшэ, харин Урал, Сибирь тушаа хэлээл.

Тэрэ миний наамжые зүбшөөгүйгөөр ингэжэ хэлээ бэлэй:

— Танай газартнай хара хурьһэтэй ха юм.

— Тиммэ, манай газар хара хурьһэтэй, Украинин эрхэ байдалда хабарай шэниисэ һайн ургаса үгэдэггүй,— гэжэ би харуусабад.

Тиммэ хабашые, Сталин ингэжэ хэлээ: хабарай шэниис тарилгаар Украина нилээд тээгдэнэ, энэ ургамалай тарилгые үргэхэһыне дурдахаа гэжэ Плениумэй шиндхэбэри дотор бэшэхэ хэрэгтэй.

ЦК-гэй 1947 оной февралин Плениумэй шиндхэбэрин соо энэ зүйл бэшэгдэһэн байгаа.

Хабарай шэниисын тарилга нэбгэрүүлгэдэбэл, Украинин хүдөө ажыхые үгэрүүлхэ байгаа. Республика хабарай шэниисые тариха эхилээ нэн. Колхоз, совхозууд хабарай шэниисын тарилгын түсэбые үлүүлэн дүүргэнэ гэнэн мэдээсэлүүд газетэ болон журналуудай хуудалууд дээрэ хээр бэшэгдэдэг болобо. Зүгөөр хожомны, Украинада мэдээжэ колхозой түрүүлэгшэ М. А. Поситный намда ингэжэ хэлээ нэн:

— Хабарай шэниис таринаб гэжэ мэдээ үгэдэг нэм, үнэндөө намарай шэниис тариха байгааг. (Энээлдээн, алгашалган).

Саг ошожол байгаа нэн. 1948 ондо Украина тарилгаа нэбгэржэ шадаһан байна. Тээд хабарай шэниисын ашаар бэшэ нэн. Колхоз, совхозууд урдынхыдаад адли намарай шэниисые оролдосотойгоор тариха байһан юм.

Саашаадаа Украинада хабарай шэниис тариха ябадалые үргэлжэлүүлээ һаа, орооно тарьян үгы болохо гэжэ би Сталинда хэлээ нэм. Энээнине тэрэ мэдэрхэ баатай боложо, ЦК-гэй февралин Плениумэй шиндхэбэринүүд хубилгахаар зүбшөөлөө үгэхэ баатай болоо нэн. Тинхэдэ ЦК-гэй шиндхэбэрээр бэшэ, харин, хэлсэдэгэй ёһоор, тойруу аргаар хубилгаа гэнэн юм. Эрдэмтэй, практигуудай зүблөө татажа, Украинада хабарай шэниис саашаа тариха гү, али үгы гү гэнэн асуудал хэлсэхые Сталин зүбшөөһэн байгаа.

1948 ондо Украинин КП-гэй Центральна Комитет эрдэмт болон практигуудые сулгуулжа, тэдэнэй зүбшэн хэлсэлгэдэ нимэ асуудал табиһан байгаа; ямар шэниис тарихада һайн бэ—намарай гү, али хабарай гү? Намарай шэниис тариха хэрэгтэй гэжэ бидэнэрэй мэдээһы һаа, энээн тухай эрдэмтэдэй бүгдэн урда хэлэхы хэрэгтэй байгаа.

Энэ һонирхолтой зүблөөн байгаа нэн. Киветэ 500 хүн—совхозуудай директорнууд, колхозуудай түрүүлэгшэнэр, мэргэжэлтэд, эрдэмтэд, селекционерүүд суглараа. Намарай шэниисые дэмжэдэг байһыем бүхы хүнүүд мэдэдэг байһан туладань ингэжэ хэлэхэ баатай болоо нэн: таанадта нүүлөөхгүйн тула зүблөөһөө би гараһууб, намгүйгөөр, өөһэдөө шиндхэгэй Гаража ошооһы һаа, зүблөөн дээрэ юун гэжэ хөөрэлдэһэн тухайн кабинет соогоо шагнаа нэм. (Энээлдээн).

Зүбшэн хэлсэлгэ эхилжэ, шанга тулалдаан болоо. Зарим эрдэмтэдые практигуудын хүрсаар шүүмжэлэхэнь, тэдэнэр юушые хэлэхэ мэдэхэ болишод байгаа нэн. Колхозой түрүүлэгшэ байгааг нүгшээн, Социалис Ажалай Герой нүхэр Кислина Петр Егорович наанадана. Тэрэ ган гасуурта дайрагдадаг областин нэгэн—Николаевска областин «Заветы Ильича» колхозые хүтэлбэрлэдэг нэн. Тэрэ сагта энэ колхоздо Социалис Ажалай II Герой байгаа.

Нүхэр Кислина юу хэлэхы аад гээд бүгдөөрэн хүлээгээ. Юуб гэхэдэ, тэрэ ехэ нэрэ хүндэтэй болоһон хүн бэлэй. Кислина гол түлэб ингэжэ хэлээ нэн: хабарай шэниис тарихые бидэндэ дуралдахадань, колхозингууд энэ забариниень һайнаар дүүргэхые оролдоо нэн. Һайн ургаса абахын тула бүхы юумэ хэгдэдэг байгаа. Тээд үрэ гараагүй, манай эрхэ байдалда хабарай шэниис ургаса үгэхэгэй байба. Тинхэдэһэ бригадирнууд правленид эрээд, ингэжэ хураад бэлэй: нүхэр Кислина, юу хэлэ болоо гэжэшибди? Һайн ургаса абахын тула хабарай шэниисын хойноһоо үшөө амараар харуулаха болоо гэжэшибди, али сахартай сай үгэхэ болоо гэжэшибди. (Зал соо шэмээтэй болоно).

Асуудал нимээр табигдаһан юм. Энэ колхоз намарай шэниисын гектар бүхынөө 25 центнер, мүн бүришые эхэ ургаса ходо абадаг байгаа. Мүн энэ жэлдэшые 770 гектар дээрһээ тэрэ колхоз гектарай 28,5 центнер намарай шэниисэ абаа.

Киветэ болоһон тэрэ зүблөөн дээрэ минни үшөө нэгэ хуушанай танил, колхозой түрүүлэгшэ Танченко Степан Дмитриевич үгэ хэлээ нэн. Мүнөө энэ хүн Николаевска областин Лениний нэрэмжэтэ колхоздо хүдэлнэ. Энэ һайн хүтэлбэрлэгшэ. Нүхэрөө алдаһан эхэтээ тэрэ эгээн түрүүлэн колхоздо ороһон юм, тэрэ сагһаа хойшо колхоздо байгуулалтые бэхжүүлхын тула бүхы хүсэ шадалаа үгэжэ ябадаг хүн.

Украинада хабарай шэниис тарихые дэмжэжэ үгэ хэлэһэн зарим эрдэмтэдэй буруу наамжнуудые минни шүүмжэлэхыне дуудлаад, энэ тарьяан-практик ингэжэ хэлээ: «Һайн даа, энэ наука дилжээ гараһандань Никита Сергеевичтэ эхэ баяр хүргэнэбди, мүнөө намарай шэниис тарихадамнай болохо, намарай шэниисын байгаль-һаа, хилэмэн байха. (Энээлдээн, алгашалган).

Поли дээрһээ намарай шэниис үлдэхэ гэхэдэнь, колхозуудай хүтэлбэрлэгшэд нимээр хандадаг байгаа нэн.

Өөһэдэнь колхоздо шеф ёһоор ердэг хүндэтэ нэгэ селекционертэ П. Е. Кислина хайдан ингэжэ хэлээ нэн: «Шагнит, Та манайда өргүшэ нэмтай. Тинхэдэ олон һайн намарай шэниисые хараа ха юм та. Тээд Та манайда ургадаггүй хабарай шэниисые бидэндэ яахадда дурдахаа гэжэшибта?» Тэрэ эрдэмтэн хабарай шэниисые үнэхөөрөө ургадаггүй гэжэ харадаг байгаа. Тээд газар тарьяалангаа ногоо тариха эрхилхэ гурым иматгал хабарай шэниис тариха эрилтэ табигдаг бэлэй.

Бидэнэр тинхэдэ хуушарһан бодол дэмжэдэг наукуе дилжээ, үндэр ургаса үгэдэг намарай шэниисые абаара бэлэйбди. (Алгашалган).

Намарай шэниисые тарихагүй гэжэ баталдаг Вильямсын зүб бэшэ байһан тухай мүнөөдэрэй баримтанууд гэршэлнэ. Иимэ жэшээ харуулһуу: Киевэй областин Белоцерковскы районий Явварин 9-нэй нэрэмжэтэ совхоз (директорын нүхэр Перковский) 1961 ондо бүхы 584 гектар талмай дээрһээ намарай шэниисын гектарай 41 центнер ургаса абаа.

Энэ совхозой нэгдэхэи отделеһин намарай шэниисые люцернын һүүлээр тариад, гектарай 44,2 центнер ургаса абаа; табатахы отделеһин һайн намарай шэниисые люцернын һүүлээр тариад, гектарай 48,3 центнер ургаса абаа.

Ногоо тариһанай һүүлээр иматгал хабарай шэниис тариха хэрэгтэй, харин намарай шэниисые үндэр ургаса үгэдэггүй гэжэ Вильямс баталан хэлэдэг байгаа гэжэ үшөө дахин таанадай анхаралые хандуулааб. Тээд эдэнь тэд һөөргэ байха юм. Намарай шэниисые эгээн ехэ ургаса үгэнэ, тиммэнэ Вильямсын теори буруу.

Намайе зүб ойлгохо бээт гэжэ, нүхэд сибириинхид, найдаһаб. Би хабарай шэниисые тарихагүй гэнэгүйб. Эгээл танай эндэ хабарай шэниисые хээр таридадаг байна. Танай эрхэ байдалда энэ шэниисые эгээн үнэтэй, мүнөө дээрээ үнэтэй; өө гадна, үшөө оройдоол ганса ургамал юм. Юуб гэхэдэ, намарай ургамалууд Сибирьтэ хүлдэшэдэг. Намарай шэниисые байгаа һаа, һайн лэ һааб даа. Селекционернууд Сибирин хүйтэниень тулажа гараха сортуудые би болгохо гэжэ оролдоһон юм. Тээд мүнөө дээрээ энэ бэрхшээлые үшөөл дабаагүй байһаб.

Ногоо тариһанай һүүлээр намарай шэниис тариха болохогүй гэнэн Вильямсын баталамжые академик Приянишников эрид шууд буруушаадаг нэн гэжэ хэлэхэ хэрэгтэй. Ногоо тарилгые мэдэхэд хүнүүдые хараадаа абан, тэрэ ингэжэ бэшэ нэн: «...Олон жэлэй ногоо тариһанай һүүлээр намарай шэниисые таридаха ёһогүй гэнэн таамаг баталамжыа тэдэнэр арасагүй. Тээд энэнь баруун ороонуудай 200 жэлэй дүршлэгтэй, манай хэдэ хэдэн туршалгын станцинуудай, тусхайлбал, Сумской болон Носовской станцинуудай шонжолонгүүдтэй тааралданайгүй.

Энэ өөрынөө системээр үтгэжүүлгын, илангаяа наг шэбхын үүргые сэхэ буруушаһан ябадал Вильямсын ехэ алдуу болоно. Энэнь хүдөө ажыхыда мэдээжэ хойшололонуудтай байгаа нэн.

Пропашной севооборотууд ехэ аша туһатай

Сибирьт, мүн ороной бусад районуудта хүдөө ажыхые эрхилхэ практика юу харуулааб? Вильямсын теоретическэ олон баталамжуудые тэрэ буруушаага, тиммэнэ газар тарьяалангаа ногоо тариха эрхилхэ гурымны мүн лэ буруушаана. Танай Сибирин газар тарьяалан эрхилхэ дүршэл, танай институудай болон туршалгын станцинуудай, нэн түрүүн Алтайн хүдөө ажыхын научно-шажылыгын институудай үгэхэн хэдэ хэдэн жэшэнуудые харуулахыем зүбшөөгтэй. Дурсагданан институудай директор нүхэр Г. А. Наливайко энэ зүблөөн дээрэ үгэ хэлээ.

Алтайн институудай үгэхэн мэдээнүүдэй этигмжэ-тэйтээр гэршэлхэнэй ёһоор, газар тарьяалангаа ногоо тариха эрхилхэ севооборот нэгэ гектар газарһаа продукци абаха талаараа пропашной севооборотыоо холо гэгдэнэ. Эдэ мэдээнүүд багхан талмайнууд дээрһээ бэшэ, харин тон ехэ полинууд дээрһээ абтаа. Институт хэдэн жэлэй туршада шэниисын ургасала олон жэлэй ногооной болон кукурузын ямар нүлөө үзүүлэхые шонжэлжэ байна. Үрэ дүнгүүдынь ехэ һонирхолтой.

Дунда зэргээр гурбан жэлэй туршада (1959—1961) шэниисын ургаса гектар бүридэ нимэ байгаа:

- олон жэлэй ногоо тариһанай һүүлээр хахалаад —20,8 центнер;
- куйто жылынь дахин хахалаад—19,2 центнер;
- кукурузын һүүлээр—26 центнер;
- кукуруза, тингээд шэниисы тариһанай һүүлээр гектарай 21,2 центнер гэхэ гү, али ногоо тариһанай һүүлээр, мүн хойто хабарын дахин хахалаад тариһанда оролдоо ехэ ургаса абтаһан байна.

Гансахан науца эмхи зургалһуудай поли дээрэ бэшэ, харин колхоз, совхозуудай үйлдэбэрини эрхэ байдалда хабарай шэниисые кукурузын һүүлээр тарихада һайн гэжэ гэршэлэгшэ.

Алтайн хизаарай «Чистонский» совхоздо 1961 ондо «Ютесценс 758» сортын шэниисы нимэ ургаса үгөө:

- кукурузын һүүлээр гектарай 23 центнер; олон жэлэй ногоо тариһанай һүүлээр гектарай 17 центнер.

Тиммэнэ бодото ажабайдал, дүршэл газар тарьяалангаа ногоо тариха эрхилхэ гурыммые буруушаана. Практикуудай абажа болохо арга боломжоһоо бага ургаса үгэдэг ямар тиммэ «бүхы юумэндэ хабаатай», «бүхы юумэ мэдэхэ» теори гэшэб? Тиммэ теориин хэн хүндэлэхэб? Энэнь теори бэшэ, харин наанаһаа абтаһан, хоёон болол гэшэ. Тэрэ хадаа хэһээ гараа нэм, тэрэнэнгээл сэдхэл хангана. Гүршине хүдөө ажыхын продуктуудад хангаха хэрэгтэ туһалдаггүй юм һаа, арад зонине хангажа шадахагүй. Тиммэ теори хүндэлгүй, тэрэ хадаа сагай шагалалые тэсэжэ шадаагүй, тиммэ дээрһээ бидэнэр тэрэнэй дуралдахуудые бэлүүлжэ шадахагүйбди.

Эндэ «Чистонский» совхозой директор нүхэр К. И. Колупаев байһана. Би тэрэнэй Алтайн институудта ошоодоо уулзаа нэм. Тэрэ хадаа ногоо тарилгые үннэй дэмжэдэг, стажтай болоһон хүн гэһинэ. (Зал соо шэмээтэй болоно). Һайхан болотор совхозой бүхы лашини 45 процентнынь ногоон, сөбөр паар эзэлдэг байгаа.

Мүнөө нүхэр Колупаев ондоо шажанда шүтэдэг болоһон. (Зал соо хүхюун шэмээ гарана). Тэрэ саашаадаа ногоо тариха шажанда шүтэхэе болбо. (Энээлдээн).

К. И. Колупаев: манай үбгэ эсэгэнэр ингэжэ хурадаг нэн: клеверэй һүүлээр лен тариха, леной һүүлээр клевер тариха, хэн тэдэни тарихаг бэ, тэдэнь ухаантай зон гэһинэ.

Н. С. Хрущев: Юугэрээ ухаантай болоноб? Бага ажал гаргаад, ехэ продукци абаа һаа ухаантай байха байгаа. Тээд таанар ногооной һүүлээр шэниисы тариад байхадаа, кукурузын һүүлээр тариһанһаа бага ургаса абадаг байдалта. Тиммэ дээрһээ эндэ ухаан бага байгаа. (Алгашалган).

К. И. Колупаев: Даные бага.

Н. С. Хрущев: Мүнөө совхозынь пропашной севооборот орожо байһаа. 1961 ондо олон жэлэй ногоо таридаг ехэ талмай хахалагдажа, кукуруза таридаа. Ногоо кукурузаар нэлгэнэ ушарай ажыхыда

Үтгэжүүлгэ тухай Вильямсын хэлэһэниие шагнит: «Газар тарьяалангаа ногоо тариха эрхилхээ газарай хурьһэ нэргээн байгуулха зорилгые ногоо таридаг полин ашаар шиндхэдэг болохо юм. Тиммэ дээрһээ наг шэбхээ ондоогоор хандадаг болохо хэрэгтэй. Газар тарьяалангаа ногоо тариха эрхилхэ гурымнай би байхада органическа болоо үгэдэг наг шэбхын удхашанар холо хойно гараха. Газар тарьяалангаа ногоо тариха эрхилхэ гурым нэбгэрүүлбэл, наг шэбхые бэлдэхэ арга мүн лэ хубилгагдаха ёһотой.

Газар тарьяалангаа ногоо тариха эрхилхэ гурымай ёһоор наг шэбхэ хадагалхадаа досоонь агаар һайнаар оруулаха байха хэрэгтэй. (Аэробна процесс).

Бодото дээрээ энэ ямар хойшололтой байгаа? Органическа үтгэжүүлгэ, тэдэнэй эгээн һайн наг шэбхые тоохогүй, наг шэбхые буруу аргаар хадагалха ябадалда хүргөө. Тингэжэ тэрэнэй үтгэжүүлгын аша туһыне, тэршэлэн минералына үтгэжүүлгэ үйлдбэрлхэ хэрэгые тоохогүй ябадалда хүргэнэн байгаа.

Гадна орооно тарьяа абаха хэрэгтэй гээгдэл, орооно ургамалнуудай бага ургаса абага эдэ хойшололонуудай үрэ дүнгын байгаа.

Вильямсын алдуутай теоретическэ хургаалнууд хурьһэ элдүүрилдэг зарим зэбсэгүүдые, тусхайлбал, боршые хэрэглэхэгүй ушар болоно.

«Намарай элдүүрилгые бэлүүлээд байбал,— гэжэ Вильямс бэшэ нэн,—тарилгын урда тээхи элдүүрилгэ хадаа дисковэ культиваторнуударшые, шүдэтэй боршинуударшые оройдоо хэгдэдэггүй юм.»

«Саашань:

«Намарай парые хабар элдүүрилхэдээ, модон волокушаар гү, али газарай хурьһэнэй ехээр барисалдад байгаа һаань—хадаагай волокушаар хэхэ хэрэгтэй. Тинхэдэ борнойгоор («илангаяа хүнгэн борнойгоор») отго хэгдэхэ ёһогүй... Ямаршые ушарта гараа зено борнойгоор борнойлоо хэрэггүй: тэдэнэр жэгдэ бэшээр ябадаг туладаа газарай хурьһэ муудуулдаг байһаа.

Ургасаар хушагдаһан газарые (намарай ургасые хабар эртэ борнойлоо, олон жэлэй ногоо хураһанай һүүлээр борнойлоо гэхэ мэтэ) элдүүрилхэ тухай хэлсэн болохотой Вильямс боршые мэдэрлэг байгаа.

Таанар, эндэ байшалад олонхид, практигууд байһан тула газар элдүүрилхэ гэжэшэ юуб гэжэ мэдэхэ байнат. Бодоод үзйт, хахалагдаад борной-логдоогүй гү, али модон волокушаар борнойлогдоһон Сибирин газар ямар байха. Иимэ агротехникин бөлүүлдэгдэл байхада, ургаса абаха тухай ямар хэлсэн байха гэжэб?

Гэхэ зуура энэ теорини гэмээр манай машинно-тракторна станцинуудта борнойнууд оройдоо байгаагүй. Юуб гэхэдэ, борной газар тарьяалангай дайсан гэжэ тоологдодог байгаа бшуу.

ямар ехэ аша үрэ асарһан тухай нүхэр Колупаев хөөржэ үгөө.

Нэгэ гектарта таридаһан ногоон 24 центнер үбгэ гү, али 1224 тэжээлэй единицэ үгэдэг байгаа; гектар кукуруза 450 центнер ногоон наба гэхэ гү, али 8550 тэжээлэй единицэ үгөө. Энээнине мяхан болгожо тоолоо һаа, нимэ байна: нэгэ гектар ногоонһоо 80 килограмм мяха абажа болоно, харин тинхэдэ гектар кукурузаһаа 570 килограмм абтаха байна.

Тиммэнэ ухаанинь хаанаб? Арифметикэ мэдэдэг хүн, тэрэнэй дүрбэн үйлэшые тэрэ мэдэдэг һаа, 80-һаа 570 хураагүй ехэ гэжэ ойлгохо. Тиммэ болохо-лоороо ногоо тариад, 80 килограмм мяха абадаг хүн бэшэ, харин кукурузын ашаар 570 килограмм мяха абадаг хүн ухаантай болоно.

Бидэнэр энэниень һайнаар ойлгохо ёһотойбди, нэн түрүүн ногоо тарилгые дэмжэдэг, хүнүүд ойлгохо ёһотой. Хурахада хүндэ, шэнээр хурахада бүришые хүндэ. Зүб гү, нүхэр Колупаев?

К. И. Колупаев: зүб. (Зал соо шэмээтэй, энээлдээн болоно).

Н. С. Хрущев: Танин дэмжэнэб, нүхэр Колупаев. Та ажыхаа тургөөр шэнэдхэн хубилгажа, газараа эрхим һайнаар ашаглажа, орооно тарьяа, мяха, һү бүри ехээр абаха жэшээ харуулха байхат гэжэ би этигэнэб.

Алтайн институудай туршалганууд тухай би хэлээ нэм. Ондо ондоо севооборотуудай аша үрешые харуулан тэрэнэй мэдээнүүдые харуулааб. Тинхэдэ нүхэр Наливайкин хэлэһэниие дахин дабтахам.

Таанар тэсэжэ үзйт, минни байдалые ойлгйт. Таанар нүхэр Наливайкые шагнаа ха юм та, харин ондоо колхоз, совхозуудай хүтэлбэрлэгшэд тэрэниие шагнаагүй, эдэ мэдээнүүд тухай минни үгэһөө мэдэхэ болоно. Тиммэ дээрһээ таанар зарим тэдэ юуменые хоёрдохөө шагнаха байнат. Хэлсэдэгэй ёһоор, дабталга—хуралсалай дээжэ гэшэ. (Зал соо шэмээтэй болоно, алгашалган).

Алтайн институудай поли дээрэ ондо ондоо севооборотой талмайн гектар бүхэн нимэ тооной тэжээлэй единицэ үгөө:

- Ногоо таридаг долоон политой севооборот—19,1 центнер;

- Сөбөр паартай гурбан политой севооборот—19,6 центнер;

- Сөбөр паартай дүрбэн политой севооборот—20,9 центнер;

- Зургаан политой пропашной севооборот —(16,6 процентны кукуруза)—34,8 центнер;

- Дүрбэн политой пропашной севооборот (25 процентны кукуруза)—36,3 центнер;

- Гурбаан политой пропашной севооборот (33 процентны кукуруза)—39,2 центнер.

Тиммэ дээрһээ, кукуруза таридаһан пропашной севооборот гектар бүхэндэ ногоо таридаг севооборотой оробол, хоёр дахин шахуу ехэ тэжээлэй единицэ үгөө.

Танай зүблөөн дээрэ үгэ хэлэһэн хүнүүд севооборотой талмайн гектар бүхэндэ тэжээлэй единицэ гаргажа тоолоһониень ехэ һайшаалтай байна, нүхэдүүд. Энэ хадаа али нэгэн ажыхын хүдэлмэрини дүнгүүдые сэгнэхэ шэнэ юумэн гэшэ. Иимэшые юумэн үзэгдэдэг: ногоо таридаг севооборотые дэмжэдэг хүн гектар газарһаа 36 центнер орооно абаһаб гэжэ хэлэхэ. Энэниень ойлгоогүй аад, бидэнэр тэрэндэ алгаша ташаабди. Харин хараад үзэхэдэһини, зуун гектарай 19 гектарынь шэниисээр эзэлгдэхэй, 20—25 гектарынь сөбөр паар болгодоод хооһон хэбтэдэг, хэдэн арбаад гектар дээрһэн ногоон таридаһан байдаг.

Газар тарьяалангаа ногоо тариха эрхилхэ гурыммые бидэнэр саашааһы дэмжэхэ болоо һаанмай, хүдөө ажыхын урда табигдаһан туйлай ехэ зорилгонууд хайһан гээд шиндхэгдэхэ болоноб. Бидэнэр орон нотагаа орооно тарьяадаг, мяхад, һүүер элбэг дэлбэгээр хангаха ёһотойбди. Хайһан гээд энэ зорилгые дүүргэхэшибди? Газар тарьяалангаа ногоо тариха эрхилхэ гурымда үнэн байһан тухайгаа тангарилаха ябадал энээндэ туһалхагүй. Арад зоний дунда нимэ хошон үгэ бии: шүдхэршые байг, үндэгэл үгөө һаань

хамаагүй. Үндэгэн байбал, эдеэн байха. (Энээлдээн, алгашалган).

Хилэмэ эдижэ байһан хүндэ намарай гү, али хабарай шэниисые хилэмэн баригдаа — хамаргүй. Орооһон ямар гурымнар: ногоо таридаг гү, али пропашной севооборотой гурымнар таридаг гү гэжэ тэрэ хурахагүй, харин амтыгана, үнгэ болон бусад шанарайнгаа талаар хилэмэн ямар бэ гэжэ харада. Имагтал эдэ шанарынь тэрэниие һонирхуулна. Энэ зүб! Тиммэ дээрһээ иматгал ехэ орооно тарьяа бусад продуктуудые үгэдэг гурым хэрэгтэй.

Шэниисын урда тээ таридаһан ургамалай ямар үрэ дүн үгэхэн тухай мэдээнүүдые харуулахам. Гурбан жэлэй туршада Алтайн институудай хэһэн туршалгын ёһоор, шэниисын урда тээ таридаһан олон ондоо ургамалнууд гектарай эды шэнээн тэжээлэй единицэ үгөө:

- 41,4 центнер ургаса үгэхэн кукуруза 58 центнер тэжээлэй единицэ;

- 43,6 центнер ургаса үгэхэн вико-овёсой үбгэн—21,4 центнер тэжээлэй единицэ;

- 29,6 центнер ургасатай олон жэлэй ногооной үбгэн— 14,8 центнер тэжээлэй единицэ;

- Үрэ дүнгүүдынь нимэл лаа, нүхэдүүд: кукуруза гектарай 58 центнер тэжээлэй единицэ үгэнэ, харин тинхэдэнь адлихан газар аад, олон жэлэй ногооогоо таридахадаа—14,8 центнер тэжээлэй единицэ үгэнэ.

Газар тарьяалангаа ногоо тариха эрхилхэ гурымны бидэнэр юундэ дахиһаа шүүмжэлбэ гэжэшибди? Юуб гэхэдэ, тэрэниие үргэнөөр хурахань, багшанар болон профессоруудэй хураган юумэһинэ арасаһан хүнгэн бэшэ байна ха. Эдэ бүгдэ гансахан танин Сибирьтэ бэшэ, мүн ороймнай бусад районнууд колхоз болон совхозуудай үйлдбэрини эрхилхэ ябадалда нүлөөгөө үзүүлдэг байһаб.

Хүдөө ажыхын министрство ажабайдалай зааж байһан харгыда һуралсалай газарнуудта эрхшүүд оруулаха ёһотой. Һуралсалай программые шонхон хубилгаха хушала. Бидэнэр мүнөө газар тарьяалангаа ногоо тариха эрхилхэ гурыммые шүүмжэлжэ байнабди. Гэхэ зуура бүхы учегингүүд тэрэнэй алдуутай хургаалые үндэлхэн зохёогдонууд Тиммэ дээрһээ хурагуул дүүргэнэн мэргэжэлтэд колхоз, совхозуудта өрхөхэдэ, һуража абтаһан эрдэмтэй г

Нүхэр Н. С. ХРУЩЕВОЙ хэлэн үгын үргэлжлэл

но, олохон ажахынууд иймэ ургаса абадагшье
хэр Максимов, миний анахада, гаргаһан ал-
удаа мэдэржэ, мүнөө ажаала шэнэдхэн табига
ха. Тездэше ажаала шэнэдхэн таби, үгы
гаража яба гэһэн асуудал эндэ сэхэ табигдана.
Могоор хэлсэхэ арга байхагүй, яахдааб гэхэдэ,
мэз эзэн бусаар ашаглаха ябадалы саашаада
һын аргагүй ха юм. Эндэ айлган татажа хэлгэ-
бэшэ, нүхэдүүд. Энэ хадаа арадай аша туйһе
хэһэн эрилтээр табигдана.

Могоор, совхозуудта үлгэр жэшээ харуулжа бай-
хэдэндэ зүбшэл заабари үгэжэ байха ёһотой
м ухаанай эмхи зургаануудташы тарилгын тал-
м хубааралга халтад гэхэдээл жэшээтэ бэшэ
г. Энэнь ехэ гэмшэлтэй.

А ондо тарилгын бүхы талмайда шэниисын
гэ газарын Красноярска хүдөө ажахын эрдэм-
тээлгын институтай ажахыда 34 процент, Си-
би хүдөө ажахын эрдэм-шэнжэлэлгын институ-
д (Иск город)—26 процент, Сибирийн мал ажалай
ш-шэнжэлэлгын институтай ажахыда—25 про-
байгаа.

Энэ институтуудай тарилгын талмай дээрхи тари-
ногоонуудай шэниисэлэ орхолоо заабал ехэ
үзээлдэг байһынь обёоронгүй гаража болохо-
рбэл: Сибирийн хүдөө ажахын эрдэм-шэнжэлэл-
т институтда—39 процент, Красноярска институтда
процент, Сибирийн мал ажалай институтда—26
ент эээлдэг байба. Эгээл энэ ушарта газар та-
ригые ногоо тарилсан эрхилдэг гурим бодото
э харгадана бшуу.

Эзэ зүблөөндэ хабаадагшадай хэлэһэн үг-
нуудые шагнаба. Үгэ хэлэһэн лэ хүн, сэхын хэлэ-
хэдэ, өөрынөө ажал хэрэгтэй талаар эди шэдтэйл
хүн байна. Газар тариалангайһе, мал ажалайһе
талаар таанада ажалай һайн хайхан үлгэр жэшээ
хэды олон бин гэзшэб— юрөөдө һуражал аба!
Энэ жэлдэ кукуруза ургуулха талаар шэнэ эрмэл-
зэлэй бин болоһондон би илангаяа ехээр баярлан
байнаб. Хүнүүд буурсагтай кукуруза абахын түлөө
тэмсэдэг болоо ха юм. Кукуруза таридадаг урга-
мал байһан тулаада таний һанаа сэдхэһыне эээлээд
байна. Мүнөө болоходо хоёрдоош шатын асуудал,
хайшан гээд баян ургаса һайн шанартай буурсагтай-
гаар ургуулхаб гэһэн асуудал табигдана. Нүхэр
А. Г. Лисичниковэй хэлэһэн үгы бин ехэ анхарал-
тайгаар шагнааб. Нүхэдүүд, Чита— шэрүүн ула-
рилтай хизаар ха юм. Тингэбэшье нүхэр
Лисичников энэ жэлдэ гектар бүриһөө 1225 центнер
кукуруза хуряажа абаа, энэ хадаа баатаршалга гэш-
ш! Эндэ манай совет хүнэй эрдэм ухаан, болбосо-
рол элээр харагдана бшуу. Мүнөө Та, нүхэр Лисич-
ников, гансал ногоон набаа намаа абахын хойноһоо
шуналтайгаар оронгүй, буурсагуудые ургуулха за-
маар ябагты, энээндэ таарамаар сортуудые бэлд-
рэгты.

Бурядууд болон тувагайхиды шагнажа байхада
намда ехэ аятай зохид байгаа. Тэндэ баһал баян
ургаса хуряадаг байна. Тува—Советскэ Союзай бү-
лэдхи залуу республика болоно, тингэбэшье, ха-
раад үзэт, ямар һайн кадрнуудые бэлдэхэ гэзшэб,
тэднэ эрдэм мэргэжлэ ямар гайхамшагта һайнаар
шудалха гэзшэб. (Альга ташалга).

Капитализмтай хэгдэлг мурьсөөндэ манай совет
байгуулалта илаха гэжэ билэ батаар этгэнэбди.
Капитализм ороһуудай ажал-ябуулалтадтай миний
хөөрөлдэхэдэ, тэднэр ингэжэ хэлэдэг: г-н Хрушев,
зэргэ оршон ажаһууһа тухай Та хэлэнэт, тингээд бүх-
хы дэлхэй дээрэ манай байгуулалта илаха юм гэжэ
өөрөө мэдүүлнэт. Үнэхөөрөөһе би тингэжэ хэлэдэг-
би, яахдааб гэхэдэ, ленинизмын үзэл сурталай илан
мандаха байһандан батаар этгэнэб. Таанад этгэ-
нэгүйт, господа капиталистууд, би таанадтай ар-
салдаа хэнгүйб. Энэ арсалдаа шийдхэһынь
түүхэдэ даалгайл даа. Манай үзэл сурталай, комму-
низмын үзэл сурталай илаха байһанда би батаар
этигэнэб, юуцаб гэхэдэ, коммунизм—мүнөөдэр, ха-
рин капитализм—үсгэлдэг гэшээл. Танайда наран
орожо байна, харин манайда үүр сайжа байна! Ма-
най байгуулалта һураггүй түрүү һайн, тиймэһээ
улам саашаада мандаа хүгжэхэл! (Үни удаан үр-
гэлжэлһан альга ташалга).

Советскэ общество соёл культурын, эрдэм ухаанай
талаар хурдан түргэнөөр хүгжэнэ, тезд энэ ушар ха-
даа коммунизмада гол ехэ аюул болоно. Яахдааб
гэхэдэ, болбосоронги общество болбол коммунизмы
буруушааха байха гэнэһшүүгээр буржуазна газет-
нууд бэшэнэ. Хэрбээ таанад, господачууд, энээндэ
этигэ һаа, дураа мэдэгты, өөһдэһынь һанал болон
баримталаад һуугты. Харин бидэнэр энэ «аюулай»
урдаһаа зоримгойгоор дабшахадни, гэгээрэл, эрдэм
ухан болон соёл культураяа бүхы хэмжээгээр хүг-
жөөхэбди. (Альга ташалга).

Нүхэдүүд! Мүнөө таанад 1962 ондо бөөлүүлхэ уял-
гануудаа абажа байнаб, бэе бэе мурьсөөндэ ури-
нат. Таанадай хэнтэй илаха гэзшэб? Кадрнууды
эрхим һайнаар бэлдэхэн хүнүүд лэ илаха байха.
Партийн съездын табигһан зорилгонууды шийдхэһын
тулада хүнүүды бэлдэхэхэ, һургажа хэрэгтэй, өөрын
мэз һуури хүн бүхэнэй мэдэхэ, үнэн сэхээр, ажал хэ-
рэгэ мэдэжэ байгаада ажаллаха ябадал туйлаха
шухала, Энэ мурьсөөндэ хэдэн миллион хүнүүд ха-
баадалсаха ёһотой.

Ингээд таанад хандалга бэлдэхэбэт, тэрээнэ ба-
талан абахат, тинхэдэ нэгэн һаналаар баталан аба-
ха байхат гэжэ һананаб. Али бүхы хандалганууд нэг-
гэн һаналаар абадаг, би энэһынь мэдэнэб. Зүгөөр
эдэ хандалганууд хэээз бүхэндэ дүүргэгдэжэ байдаг-
гүй, таанад энэһынь баһал мэдэнэт. Һайн хандалга
абалгаар хэрэг дүүршэдэг бэшэ гэшээ. Хандалга
абанай һүүлээр эмхидхэлэй хүдэлмэри ехэл орол-
досотойгоор абуулагдаха ёһотой.

Эндэ эрхим хүнүүд һууна, тингээд танда ингэжэ
хэлэхэ байнаб—миний сэхэ рууһ хэлэһэндэ бг
дооройгты,—хүдөө ажахын асуудалаар гарадаг хө-
лэһы бүх хүхэн үшөөл уншадаггүй байна. Зарим нүх-
эдэ яһала үндэр тусаалда һуужа байгааб, хүсэд
эли тодо болоһон асуудалууды заримдаа та-
биндаг, үни хада мэдэжэ болонхой юумы шэнэ ду-
радхал гэжэ дурдагдаг байна.

Ямар ушарһаа нимэ байдал үзэгдэнэб? Ушарын
гэхэдэ, түрүү ажахынуудай дүй дүршэл манай эндэ
муугаар шудалдаг. Энэ дутагдлыг усадхаха хэ-
рэгтэй. Политическэ эмхидхэлшээ, агрономууд, сов-
хозуудай директорнууд, колхозуудай түрүүлэгшэнэр,
жэшээтэ-туршалгын ажахынуудай мэргэжэлтэд тү-
рүү шэнэ дүй дүршэһы нэбгэрүүлхын түлөө эдэ-
хитэй тэмсэгшэд болохо ёһотой.

Жэшээтэ-туршалгын ажахынууды абаад үзэе-
бди, нүхэдүүд. Тэднэр баһал хэмжэһынгээ талаар
ондо ондоонууд, энэ илганшыһе яһала горьтой. Тезд
яахаб, нэгэндэнь тулгууртайһан һайн колхозтой гү,
али совхозтой тудаха зол бурхан үгөөд, харин нүгөөдэ-
дэнь нимэ зол-үгтөөгүй гэшэ гү? Партийн зарим
райкомууд болон райгүйсэкомууд туршалгын ажа-
хынууды эмхидхэхэдэ район соогоо тэдэнэй түрүү
байһаарын бэшэ, харин районий центртэ дүтэ бай-
һаарын байгуулан байха юм; хүдөөгөөр яһаланай-
шы хэрэггүй, сэхэд сонхоороо хараад һуухаар ха
юм. Иймэ ажахынууд бин аабза?

Нүхэр Н. С. Хрущев, манай ажахы тухай
нэгэ бага хэлэхэ хүсэлэнтэйб. Манай ажахы—һайн
ажахы. Таанда өөртэтай болон манай амжалтануудта
ямаар хандадаг байһынь мэдэнэ бээт. Миний ду-
радхалаар манай тэндэ бүхэосоона семинар үнгэргэ-
дөө һэн. Та, жингэр таришан, горьтойһон амжалта-
нууды туйлаат, манай дүй дүршэл үнэтэй сэнтэй.
Зүгөөр Тандышы, зоной дунда хэлэдэгтэй ёһоор, нү-
гэһы бин ха, оройдоо эмдэггүй юумэ олодоогүй
ха юм. Ингээд лэ энээн тухай хэлэхэ хүсэлэнтэйб.

Ган гасуурта дайрагдадаг хэдэ хэдэн районуудта
нэгэ хэды шэнээн паар байлгалтайл гэзшэ ха, энээн
тухай партийн съезд дээрэ хэлэһынь байгааб, мүн-
өөһы энэһнээ арсанагүйб. Энэ хадаа паарһаа ар-
садаг нүхэр Наливайкыне буруушаанан удхатэй бэшэ.
Үгы, би тэрэнтэй булалданагүйб. Газар тариалан
эрхилхэ ямар гурим баримталабта гэжэ намһаа
асуугаа һаань, Алтайн институтай баримталадаг гу-
римай түлөөб гэжэ тордйогүйгөөр хэлэхэ байнаб.

Нүхэр Наливайко ехэ һонирхмоор үгэ хэлээ, про-
пашной системэ паарайхыда орхолоо нилээд ехэ эко-
номическа ашаг олзотой гэжэ толоруулан харуу-
лаа. Тиймэ байһандан таанад булгадаа этгэхэ бай-
хат гэжэ һананаб. Зүгөөр мүнөө хэн нэгэн заб-
һарлаглын шата болгон сөбөр паартай байха дура-
тайб, бидэ тэрээндэнь арсахагүй байнабди. Зүгөөр,
нүхэдүүд, хэн нэгэн сөбөр паар байлгангүй ажахы-
гаа һайнаар, ашаг ехэтэйгээр эрхилнэб, тэрэниел
матгаха эрхэтэй байһанаа мэдүүлнэб. Тобшоор хэлэ-
хэдэ, хүдөө ажахын продуктууды абаха хэрэг
хэн үлэмжэ һайн онол аргаар эмхидхэнэб, тэрэниел
дэмжэхэ хэрэгтэй гэжэ хэлэнэб.

Мүнөө үдэл олохон колхоз, совхозууд 15—20 про-
цент сөбөр паартай байна. Хэрбээ эдэ паар дээрэ
кукуруза болон тэжээлэй бусад үнэтэ ургамалнуу-
ды тарибал, хэды шэнээн тэжээл, хэды шэнээн мя-
хан абаха гэзшэб? Жэшээ болгон, нүхэр Мальцевай
ажахы хараад үзэе. Энэ колхоз бүхы дээрэ хаха-
лагдадаг 8300 гектар газартай. Сэбөр паарын 1500
гектар гэхэ гү, али 18 процент болоно.

Энэ паар дээрэ кукуруза тарибал, хэды шэнээн
мяха абажа болохо байгааб? Гектар бүриһөө 300
центнер кукурузын ургаса абтаа гэлэй. Зүгөөр Та,
нүхэр Мальцев, зарим талмай дээрэһээ гектарай
700 шахуу центнер хуряан байнат. Кукурузын нэгэ
гектарһаа 300 центнер ургасын абтабал—энэманай
6 мянган тэжээлэй еднннээ гэхэ гү, али гектарай 60
центнер болоно. Нэгэ гектарһаа 60 центнер тэжээ-
лэй еднннээ абаха гэзшэмнэй ямар удхатэйб гэхэдэ,
үүсэлдэһэн малай 4 центнер мяха абахын тулада
хэрэгтэй болохо тэжээлтэй жэшээтэй болоно.

Хэрбээ 1500 гектар паар дээрэ кукуруза тарья
һаань, 6 мянган центнер үхэрэй мяха абахада хэрэг-
тэй болохо тэжээл хуряагдаха гэхэ гү, али колхозой
хахалагдадаг бүхы газарай зүүн гектар бүридэ үүс-
элдэһэн малай 72 центнер мяхан абаха болоно.

Сибирьтэ пропашной ургамалнуудтай севооборо-
дууд ашаг үрэ ехэтэй гэжэ эрдэм ухаагаар болон бо-
дото байдалаар толорхойлогдонхой. Тингээд мүнөө
үйлэбэрин үргэн ехэ эрхэ байдалда туршаад
үзэбди.

Целиноградта нүхэр Наливайкын хэлэһэн үгэ ша-
һаа һэм. Тэрэ хадаа буртаг үбһэнтэй тэмсэхэ ашаг
үрэтэй арганууды үнэһшөөр дурдаһан байна. Тэрэнэй
оруулан дурдахалы гол удхан юуб гэхэдэ,
намаарай эртын хахалалга хэдэ, хабартаа овсюг
гэжэ буртаг үбһэнтэй гараһанай һүүлээр тарилгын
урда тээхн культиваши хэхэ хэрэгтэй.

Хойто-Казахстантай туршалгын станцин агроном
нүхэр Юмагулов овсюг үбһэндэ дарагдаһан поли-
нууд дээрэ вико-овсёй холосо таридаг байһан ту-
хайгаа хөөрөжэ үгөө һэн. Хабартаа овсюг үбһэнэй
ургахы хүлээгээд, һүүлээрн хэдэн дахин культива-
ши хээд, овсюг үбһэнэй шэнхэнүүды үгы хэлэг бай-
на. Ионинн түрүүшын арбан хоногто вико-овсёй хо-
лисо таряад, гектар бүриһөө 300, мүн энэһнээһы

областьдо—1,7, Томск областьдо—1,5 центнер бо-
лоно.

Һанаадшы үзэхэдэ, энэ хадаа обкомой секретарь
облгүйсэдкомой түрүүлэгшэ хоёрто халааша ба-
рихадань лэ хүрэхэ, тинхэдэшыһе бүхэли жэл соо хү-
рэхгүй байха. (Энээлдэн, альга ташалга).

Ингэжэ хүдэлжэ огто болохогүй, нүхэдүүд. Про-
дуктууды абаха түсбүүдэй болон уялгануудайн-
гаа дүүргэлтэдэ харюусалгатайгаар хандаха ёһотой-
бди. Коммунизм байгуулаха асари ехэ программа ха-
раалһан партийн XXII съезд үнгэрөөд байна. Арад
зомнай съездын шийдхэбэринүүдтэ этигэнэ, манай
программада этигэнэ. Манай хараалһан даалгавар-
инууд промьшленностиин талаар дүүргэгдэхэ бай-
ха, энэ хэндэшыһе һэжэж түрүүлнэгүй. Хүдөө ажахын
талаар абаад үзэхэ болоо һаамнай, хилын саанахи
зарим ажал-ябуулагшад манай хараалһан түсбүү-
дэй бөөлүүлгэхэ байһандан һэжээһнээд байха юм.
Хүдөө ажахыда хүдэлжэ байдаг коммунистууд мүн-
өө ажал хүдэлмээрэ шэнэдхэн табиха, манай хү-
дөө ажахыда бин байгаа арга боломжонууды эли-
рүүлэн харуулха ёһотой.

Нүхэдүүд! Коммунизм гэзшэ арад зондо хэрэгтэй
бүхы продуктуудай элбэг дэлбэг болохо үгэ мүн..
Манай орон дотор коммунизмын үдэл хэрэглэгдэхэ
продуктууды элбэг дэлбэг болгохо түсэб хорин жэ-
лэй болзороор хараалагданхай. Хорин жэл гэзшэм-

Колхоз бүхэндэ, совхоз бүхэндэ түрүүшүүлэй дүй дүршэл шудалха, нэбгэрүүлхэ

Би эндэ зүблөөндэ хабаадагшадай хэлэһэн үг-
нууды шагнаба. Үгэ хэлэһэн лэ хүн, сэхын хэлэ-
хэдэ, өөрынөө ажал хэрэгтэй талаар эди шэдтэйл
хүн байна. Газар тариалангайһе, мал ажалайһе
талаар таанада ажалай һайн хайхан үлгэр жэшээ
хэды олон бин гэзшэб— юрөөдө һуражал аба!
Энэ жэлдэ кукуруза ургуулха талаар шэнэ эрмэл-
зэлэй бин болоһондон би илангаяа ехээр баярлан
байнаб. Хүнүүд буурсагтай кукуруза абахын түлөө
тэмсэдэг болоо ха юм. Кукуруза таридадаг урга-
мал байһан тулаада таний һанаа сэдхэһыне эээлээд
байна. Мүнөө болоходо хоёрдоош шатын асуудал,
хайшан гээд баян ургаса һайн шанартай буурсагтай-
гаар ургуулхаб гэһэн асуудал табигдана. Нүхэр
А. Г. Лисичниковэй хэлэһэн үгы бин ехэ анхарал-
тайгаар шагнааб. Нүхэдүүд, Чита— шэрүүн ула-
рилтай хизаар ха юм. Тингэбэшье нүхэр
Лисичников энэ жэлдэ гектар бүриһөө 1225 центнер
кукуруза хуряажа абаа, энэ хадаа баатаршалга гэш-
ш! Эндэ манай совет хүнэй эрдэм ухаан, болбосо-
рол элээр харагдана бшуу. Мүнөө Та, нүхэр Лисич-
ников, гансал ногоон набаа намаа абахын хойноһоо
шуналтайгаар оронгүй, буурсагууды ургуулха за-
маар ябагты, энээндэ таарамаар сортууды бэлд-
рэгты.

Бурядууд болон тувагайхиды шагнажа байхада
намда ехэ аятай зохид байгаа. Тэндэ баһал баян
ургаса хуряадаг байна. Тува—Советскэ Союзай бү-
лэдхи залуу республика болоно, тингэбэшье, ха-
раад үзэт, ямар һайн кадрнууды бэлдэхэ гэзшэб,
тэднэ эрдэм мэргэжлэ ямар гайхамшагта һайнаар
шудалха гэзшэб. (Альга ташалга).

Капитализмтай хэгдэлг мурьсөөндэ манай совет
байгуулалта илаха гэжэ билэ батаар этгэнэбди.
Капитализм ороһуудай ажал-ябуулалтадтай миний
хөөрөлдэхэдэ, тэднэр ингэжэ хэлэдэг: г-н Хрушев,
зэргэ оршон ажаһууһа тухай Та хэлэнэт, тингээд бүх-
хы дэлхэй дээрэ манай байгуулалта илаха юм гэжэ
өөрөө мэдүүлнэт. Үнэхөөрөөһе би тингэжэ хэлэдэг-
би, яахдааб гэхэдэ, ленинизмын үзэл сурталай илан
мандаха байһандан батаар этгэнэб. Таанад этгэ-
нэгүйт, господа капиталистууд, би таанадтай ар-
салдаа хэнгүйб. Энэ арсалдаа шийдхэһынь
түүхэдэ даалгайл даа. Манай үзэл сурталай, комму-
низмын үзэл сурталай илаха байһанда би батаар
этигэнэб, юуцаб гэхэдэ, коммунизм—мүнөөдэр, ха-
рин капитализм—үсгэлдэг гэшээл. Танайда наран
орожо байна, харин манайда үүр сайжа байна! Ма-
най байгуулалта һураггүй түрүү һайн, тиймэһээ
улам саашаада мандаа хүгжэхэл! (Үни удаан үр-
гэлжэлһан альга ташалга).

Советскэ общество соёл культурын, эрдэм ухаанай
талаар хурдан түргэнөөр хүгжэнэ, тезд энэ ушар ха-
даа коммунизмада гол ехэ аюул болоно. Яахдааб
гэхэдэ, болбосоронги общество болбол коммунизмы
буруушааха байха гэнэһшүүгээр буржуазна газет-
нууд бэшэнэ. Хэрбээ таанад, господачууд, энээндэ
этигэ һаа, дураа мэдэгты, өөһдэһынь һанал болон
баримталаад һуугты. Харин бидэнэр энэ «аюулай»
урдаһаа зоримгойгоор дабшахадни, гэгээрэл, эрдэм
ухан болон соёл культураяа бүхы хэмжээгээр хүг-
жөөхэбди. (Альга ташалга).

Нүхэдүүд! Мүнөө таанад 1962 ондо бөөлүүлхэ уял-
гануудаа абажа байнаб, бэе бэе мурьсөөндэ ури-
нат. Таанадай хэнтэй илаха гэзшэб? Кадрнууды
эрхим һайнаар бэлдэхэн хүнүүд лэ илаха байха.
Партийн съездын табигһан зорилгонууды шийдхэһын
тулада хүнүүды бэлдэхэхэ, һургажа хэрэгтэй, өөрын
мэз һуури хүн бүхэнэй мэдэхэ, үнэн сэхээр, ажал хэ-
рэгэ мэдэжэ байгаада ажаллаха ябадал туйлаха
шухала, Энэ мурьсөөндэ хэдэн миллион хүнүүд ха-
баадалсаха ёһотой.

Ингээд таанад хандалга бэлдэхэбэт, тэрээнэ ба-
талан абахат, тинхэдэ нэгэн һаналаар баталан аба-
ха байхат гэжэ һананаб. Али бүхы хандалганууд нэг-
гэн һаналаар абадаг, би энэһынь мэдэнэб. Зүгөөр
эдэ хандалганууд хэээз бүхэндэ дүүргэгдэжэ байдаг-
гүй, таанад энэһынь баһал мэдэнэт. Һайн хандалга
абалгаар хэрэг дүүршэдэг бэшэ гэшээ. Хандалга
абанай һүүлээр эмхидхэлэй хүдэлмэри ехэл орол-
досотойгоор абуулагдаха ёһотой.

Эндэ эрхим хүнүүд һууна, тингээд танда ингэжэ
хэлэхэ байнаб—миний сэхэ рууһ хэлэһэндэ бг
дооройгты,—хүдөө ажахын асуудалаар гарадаг хө-
лэһы бүх хүхэн үшөөл уншадаггүй байна. Зарим нүх-
эдэ яһала үндэр тусаалда һуужа байгааб, хүсэд
эли тодо болоһон асуудалууды заримдаа та-
биндаг, үни хада мэдэжэ болонхой юумы шэнэ ду-
радхал гэжэ дурдагдаг байна.

Ямар ушарһаа нимэ байдал үзэгдэнэб? Ушарын
гэхэдэ, түрүү ажахынуудай дүй дүршэл манай эндэ
муугаар шудалдаг. Энэ дутагдлыг усадхаха хэ-
рэгтэй. Политическэ эмхидхэлшээ, агрономууд, сов-
хозуудай директорнууд, колхозуудай түрүүлэгшэнэр,
жэшээтэ-туршалгын ажахынуудай мэргэжэлтэд тү-
рүү шэнэ дүй дүршэһы нэбгэрүүлхын түлөө эдэ-
хитэй тэмсэгшэд болохо ёһотой.

Жэшээтэ-туршалгын ажахынууды абаад үзэе-
бди, нүхэдүүд. Тэднэр баһал хэмжэһынгээ талаар
ондо ондоонууд, энэ илганшыһе яһала горьтой. Тезд
яахаб, нэгэндэнь тулгууртайһан һайн колхозтой гү,
али совхозтой тудаха зол бурхан үгөөд, харин нүгөөдэ-
дэнь нимэ зол-үгтөөгүй гэшэ гү? Партийн зарим
райкомууд болон райгүйсэкомууд туршалгын ажа-
хынууды эмхидхэхэдэ район соогоо тэдэнэй түрүү
байһаарын бэшэ, харин районий центртэ дүтэ бай-
һаарын байгуулан байха юм; хүдөөгөөр яһаланай-
шы хэрэггүй, сэхэд сонхоороо хараад һуухаар ха
юм. Иймэ ажахынууд бин аабза?

най манай үдэл ехэшы, багашы болзор болоно. Мүн-
өө үдэл эрдэм ухаан айхабтар хурдан түргэнөөр
хүгжэнэ, энэнь бидэһы шэнэ туйлаатануудаар
баяжуулаха, илангаяа промьшленностиин талаар ма-
най урагшаа дабшаха замыемнай түргэдхэхэ арга-
тай бшуу. Манай хүдөө ажахы баһал тон ехэ арга
боломжотой байна.

Мүнөө имагтал уряалаад лэ байхын аргагүй. За-
рим нэгэ үгэ хэлсэхэ ендэр дээрэ гараад, ингэжэ
эхилхэ: «Нүхэдүүд, XXII съезд—энэманай аргагүй
ехэ съезд, тиймэнүүд шийдхэбэринүүды баталан
абаа... Ямар шийдхэбэринүүды абаа гэзшэб, таанад
мэдэнэ бээт... Энэ хадаа түүхэтэ съезд, тэрэнэй ба-
талан абанан шийдхэбэринүүды түүхэтэ...» Тэрээ-
һыне шагһанан бөөрээ хүнүүд ингэжэ хэлэхэ байха:
ши юрэдөө түүхэтэ гэһэн үгөөрөө толгойемнай бү
эрьюуэллши (Энээлдэн), түүхэтэ гэзшэмнай ямар
удхатэй юм, энэһыниһе хэлэлши.

XXII съезд шийдхэбэринүүды баталан абаа, тий-
мэһээ булгадаа бидэнэр, коммунистууд, манай пар-
тийн хараалһан замда жагсаһан бүхы хүнүүд эдэ
шийдхэбэринүүд соо бэшгэлдэн зорилгонууды бэ-
лүүлхэ болонобди. Бэшгэлдэн юумэманай юун гэз-
шэб гэхэдэ, түсэб болоно. Харин ажалнай энэ тү-
сэбы бодото бөөлөл болгохо ёһотой! (Альга та-
шалган).

Зүб гэгһэн абян дуудлана.
Н. С. Хрушев: энэ ямар тулгууртай пункт гэзшэб,
тэрэһнээ ямар үрэ гараха юм?

Эдэ бүхы юумы, нүхэдүүд, нэтэрүүшэгхэнээр ха-
раха хэрэгтэй, эрхимүүды дэмжэхэ, тэдэнэй дүй
дүршэһы дэлгэрүүлхэ, тинхэдэ гансахан лэ уряа-
гаар бэшэ, харин һургуулинуудта, семинарнуудта
шудалха хэрэгтэй. Агрономууды суглуулаад, тэ-
дэнтэй зүбшэн хөөрлэлдэхэ, хэн нэгэнэй тулюуршаг
байгаа һаань, зүб замдан оруулха хэрэгтэй. Хүдөө
ажахын продуктууды ехээр абадаг болохо арга
боломжонууды түргөөр ашаглахын тулаа али бү-
хы юумы хэрэглэхэ шухала.

Нүхэр Наливайкын хүтэлбэрилдэг институтай дүй
дүршэһы анхаралтайгаар шудалха, дүүрэнээр хэрэг-
лэхэ хэрэгтэй. Энэ институтда һайн кадрнууд хүдэл-
дэг. Магад областнуудай хүтэлбэрилгэдэ энэ ин-
ститутда нэгэ неделээр эржэ, тэрэнэй хүдэлмэрилгэ-
шдлөө һургаал абахаар аалам. Хэрбээ обкомой сек-
ретарь үндэр тушаалда һуужа байхадаа, бүхы юумы
мэдэдэг гэжэ бу һанатгы. Бидэ булгадаа һураха ёһо-
тойбди.

Би яахдаа нүхэр Наливайкода ошооби? Би тэрэ-
нэй хөөрэхынь дүрбэ дахин шагһанан байгааб. Тин-
гэшы һаа, би тэрэндэ үшөө дахин ошоо һэм. Юундэ
ошооби? Шэнэ юумы шөө һайнаар ойлгожо аба-
хын тулаа ошоһон байгааб. Ногоо тарилсага газар
тариалангы эрхилхэ гуримһаа арсакын урда тээ до-
лоо дахин хэмжэжэ үзөөд, нэгэ дахин, тинхэдэ зү-
бөөр таһа хайшалха хэрэгтэй байгаа бшуу. (Альга
ташалга).

Мүнөө, нүхэр Т. С. Мальцев, танай ажахы тухай
нэгэ бага хэлэхэ хүсэлэнтэйб. Танай ажахы—һайн
ажахы. Таанда өөртэтай болон танай амжалтануудта
ямаар хандадаг байһынь мэдэнэ бээт. Миний ду-
радхалаар танай тэндэ бүхэосоона семинар үнгэргэ-
дөө һэн. Та, жингэр таришан, горьтойһон амжалта-
нууды туйлаат, танай дүй дүршэл үнэтэй сэнтэй.
Зүгөөр Тандышы, зоной дунда хэлэдэгтэй ёһоор, нү-
гэһы бин ха, оройдоо эмдэггүй юумэ олодоогүй
ха юм. Ингээд лэ энээн тухай хэлэхэ хүсэлэнтэйб.

Ган гасуурта дайрагдадаг хэдэ хэдэн районуудта
нэгэ хэды шэнээн паар байлгалтайл гэзшэ ха, энээн
тухай партийн съезд дээрэ хэлэһынь байгааб, мүн-
өөһы энэһнээ арсанагүйб. Энэ хадаа паарһаа ар-
садаг нүхэр Наливайкыне буруушаанан удхатэй бэшэ.
Үгы, би тэрэнтэй булалданагүйб. Газар тариалан
эрхилхэ ямар гурим баримталабта гэжэ намһаа
асуугаа һаань, Алтайн институтай баримталадаг гу-
римай түлөөб гэжэ тордйогүйгөөр хэлэхэ байнаб.

Нүхэр Наливайко ехэ һонирхмоор үгэ хэлээ, про-
пашной системэ паарайхыда орхолоо нилээд ехэ эко-
номическа ашаг олзотой гэжэ толоруулан харуу-
лаа. Тиймэ байһандан таанад булгадаа этгэхэ бай-
хат гэжэ һананаб. Зүгөөр мүнөө хэн нэгэн заб-

Нүхэр Н. С. ХРУЩЕВОЙ хэлэнэн үгын түгэсхэл

сэлэнтэйб. 1961 ондо нёдондойхидо орходоо танай, областнууд гүрэндэ мяха багаар худалдаһан байна. Иймэ байдал тэсхэгүй, тэрэ хадаа арад зоноо мяхаар хангаха хэрэгые таһалдуула. 1962 ондо шадаал хаа ехэ мяха абахын түлөө мүнөөнөө ханаагаа табиха шухала. Тэрэнтэй хамта мүнөө жэлдэ мал ажалай продуктуудые ехээр худалдаха тушаа хэмжээн абтаха ушартай.

Нүхэдүүд, хахалдадаг газарай зуун гектар талмайда 75 центнер, эдүүрнин бусад газарнуудай зуун гектар бүхэндэ 16 центнер мяха абахын тула хэды шэнээн ямар ургамал тарихаб гэжэ дабтан хэлэхгүйб. Тэдэ бүхы тухайламжа Целиноградта болон зүблөөн дээрэ хэлэгдэ ёзмнай, уншаа ёһотой гэжэ нананам. Мяха абалтын талаар партиянын съездын хараалһан хэмжээне шадаал хаа түргэнөөр туйлахын тула хүн бүхэн энэ тухайламжые тон хайнаар мэдэхэ зэргэтэй. Центральна Комитет нутагай организационуудай хэр зэргээр хүдэлмэрлжэ байһыень саг үргэлжэ хинан шалгаха, манай үгээн заабарине эрид шууд дүүргэхэ эрилтэ табижа байха болоно.

Түрүү хүнүүд энэ ехэ хайнаар үгэ хэлээ. Танай эрхим кукурузашадтай туйлаһан амжалта тухай дуулахада зохид байна. Гектарай 1225 центнер кукурузын ногоон на́ша намаа хуряаһан нүхэр Лисичников тухай би хэлэһэн байгаа. Новосибирскийн кукурузашан Ю. Н. Токаревый зөөно энэ жэлдэ гектар бүрийн 950 центнер, Тувинская республикын түлөөлэгшэ П. А. Пикалын зөөно гектар бүрийн 730 центнер кукуруза хуряагаа. Сибирин газар нутагуудад кукуруза хаа хаанагүй яһала ехээр таригдалаг болоо.

Заад хаа кукурузын хуурай орооно хуряажа абаха зорьго урдаа бү табигты гэжэ таанарта зүбшөл үгэхэ хүсэлтэйб. Танай эрхэ байдалда энэ зорилго шидхэхэнь угаа бэрхтэй. Кукурузаа тээд бутаргажа татаха үгы ха юмта даа. Миинд малдаа эдүүлжэ хэрэглэхэ болонолтой. Ушар нимжээ эдөөшжэ байһан буурсагтай болоол хаа эрхим гэжэл. Буурсагынь амаарайн хуряажа абадаг машинатай хаа ехэл хайн байгаа. Тэдэ буурсагаараа гахай тэжээхэдэ болохо бишуу. Хэрбээ үнэдтэ эдүүлжэ болоо хаа буурсагынь, ногоон на́ша намааеһынь холижо ерээд силос дараха хэрэгтэй.

Алтайн хүдөө ажахын эрдэм шэнжэлэлгын институтта ябахалаа, «воронжская—76», «воронжская—80», «буковинский гибрид—2» гэжэ байгаад түргөөр эдөөшлэгэ сортын кукуруза харааб. Энэ суглаан дээрэ хүсэд эдөөшлэгэ кукурузын буурсаг олохон нүхэд асаржа харуулаа. Би тинхээнэ ингэжэ болооб: Алтайда гү, али магад Сибирин бусадшыне урда зүгэй районуудта үрхэнэй кукуруза ургуулха ажахы эмхидхэхэдэ яаха юм? Калибровочно заводуудые, хатадаг газарнуудые бариха түхээржэ, кукурузын үрхэй үйлдэбэрлэгые ёһотой промышленна аргаар ябуулхада яанаб. Энэмнай колхоз, совхоз бүхэндэ үрхэй бэлдэжэ байһанаа орходоо холо дээрэ байхал.

Курганай областинин нургуулинин үхибүүдэй ургуулан кукуруза намда асаржа харуулаа. Ёһоор хайнаар урганхайл. Кукуруза гэжэмнай мал ажал хүгжөөхэ хүсэ ехэтэ арга ха юм даа. Хэрбээ кукуруза үгы хаа мал ажаллаа хайшан гээд өөдөн гаргаха байгаабиб? Овёсоор гү? Үгы ааб даа. Тэжээлэйнгэ шанаараар тэнсүү болохын тула хэды шэнээн гектар овёс тариха байгаабиб гэжэ тоолоод үзэт. Кукуруза үгыгөөр Америкайтын мурьсэхэ гэжэмнай бэрхтэй ха юм даа. Харин мүнөө кукуруза тариха ургуулдаг болоод байхалаа энэ мурьсөөндэ айнгүйгөөр оролсонбди. Советскэ Союзай алишыне газар нутагта кукуруза ургаха байна. Зүгөөр зарим тээгүүр хуурай ороонон болотороо эдөөшлэхгүй юм ааб даа. Энэньшэ хэрэгтэй бэшл. Өөрнөөгөө шанаар шэнжые кукуруза хаа хаанагүй тон хайнаар харуулаад байна. (Альга ташалга).

Кукуруза тариха ургуулха, тэрэние хуряахада хэрэгтэй болодог комбайнуудые, бусадшыне машина, техникэ ехээр асардаг болохо тухай зүблөөндэ хабаадагшад яһала зүб эрилтэ табина. Кукуруза хуряадаг комбайнуудгүйгөөр колхозууд, совхозууд ажалдаа диндэхэ болоно. Яахалаа гэхэдэ, тэжээл бэлдэхэгээ саашаада улам бүри ехэхэдэ, кукуруза тарилгаа үргэдхэхэ болоно ха юм. Эдэ бүгдыне хараадаа абажа, шухала хэрэгтэй техникээр хангаха ёһотой. (Альга ташалга).

Горох, бобы тухай эндэ яһала хэлэгдээ. Минийн ханаада, горох гэжэмнай билэндэ байгаалин бэлдэһэн культура юм гэжэ зүб хэлсэдэг. Танай эрхэ байдалда горох ехэ хайн ургаса үгэхэ байна. Жэптээхэдэ, Эрхүүгэй областинин «Головинна Октябры» колхоз (түрүүлэгшэнь нүхэр Блюнов С. Г.) энэ жэлдэ гектар бүрийн 21,4 центнер ургаса абаа. Омско областинин Шуховско совхозой отделени (эрхилэгшэнь нүхэр Володов И. Т.) гектарай 24 центнер горох хуряагаа.

Хабар таригдалаг ургамалууд соо горох элитэ һуури эзлэхэ ёһотой. Целиноградта хэлэһэн үгэ соогоо орооһото ургамалуудые юрэнхы дээрэн ямар хэмжээтэйгээр тарихаб гэжэ дурдахан байнаб. Тарилгынаа 50—55 процентые шэнисээр, 20—25 процентые горохоор дүүргэхэ ушартай. Энэмнай заал хаа дүүргэхэ гэхэн эрилтэ бээ ааб даа. Ажахы бүхэн ямар культура, хэды шэнээнээр тарихааа өөһдөө шидхэхэ зэргэтэй.

Тэжээлэй бобы тухай дурдаха болоо хаа, энэ ургамалаймнай ёһотойл эзэниин мүнөө үгэ хэлэһэн агроном нүхэр Чеканова Н. И. болоно ха юм. Би энэ хүнэй үгэ хэлэхэнь дүрбэдэхэ шагнабаб, үшөөшье ноирхон шагнаха байнаб. Тинхээнэ, нүхэр Чеканова, танине бэшшыне нутагуудта уржаа абаахыньшэ дурдахан дэмжэнэб. Яахалаа гэхэдэ, танай лекцинууд нилээд олон хүнүүдтэ ашатай туйтай байха ёһн. Хэблэлдэшыне гараал гэжэ хаа даа. Тээд Целиноградта ябахадан танай лекцинуудые мэдэхэгүй нэгэн, совхозуудай трестин директор дайралдаагш. Бүри яахыншыне аргагүй юм. Танай хэлэхые шагнаһан байгаа, тингээд юушыне ойложоо абаагүй. Нэрэ обогыетнайшыне о гайа маргархарёоб гэжэ. Элдэбын лэзон би ха юм даа: зариманын лекторэй хэлэхые шагнажа бууха, нүгөөдүүлшэ энэ үедэ зали абажа байха. (Зал соо шэмээтэй болоно).

Тэжээлэй бобы тариха ургуулха яһала хайн дүй дүршл танай Сибирьтэ би ха юм. Алтайн хизаарай Чистюньскэ совхозой нүхэр П. Х. Романюк гэшын бригада энэ жэлдэ гектар бүрийн 26,7 центнер бобы хуряагаа. Баһал энэ хизаарай Прутская совхозой механизатор А. Е. Голыков, Боровско совхозой механизатор П. И. Бротов гектар бүрийн 23 центнерһээ дээшэ ургаса абаа. Омско областинин Северо-Любисскэ совхозой механизаторууд нүхэд Л. Х. Вернер, И. М. Хоробрых гэшад гектарай 24 центнер бобы хуряагаа.

Минийн ханаада, эдөө хоолдошыне оролсодог, малай-

шые тэжээл болодог хадань танай Сибирин эрхэ байдалда горох тариа хаа дээрэл. (Альга ташалга). Юуэндэ тиммэб? Горох гэжэнь богонихон болзор соо ургажа, бобыдо орходоо эртэ эдөөшлэгэ. Энэнь таанарта ехэ шухала ха юм. Тингээшые горохые онёһожоруулан аргаар хуряахада таарамжатай.

Зүгөөр бобы гэжэмнай малай тэжээл болодог ехэ хайн силосонь культура юм. Тинхээнэнь бүхы ажахынудые хангажа байхын тула бобын үрхэй эрхилжэ тусгаар ажахы бии болгохо шухала. Хүсэд эдөөшлэгэ гүй сортын бобы тухай хэлэһэб. Хайнаар ургадаг районнуудтан хэмлэнь хүртээр эдөөшүүлхэдэшыне бололох юм ааб даа, буруушаана бэшб. Тингээшые хаа, бобы гэжэнь горохноо үлүү хайн ургаса үгэлэг гэжэ хэлэхэ аргамнигүй. Липецкэ областинин «Петровский» совхоздо гектар бүрийн 42,2 центнер горох хуряажа абаа. Нэгэ үгөөр хэлэхэдэ, бобы гэжэшыне малай тэжээл болохын тула тариха ёһотой.

Селекционерүүд оролдогто гаргажа, тэжээлэй бобын эшэ дээрэ фасоль ургуулдаг болоо хаа хайн байгаа. Би энээн тухай хэлэхэ нэм, мүнөөшье хануулаха байнаб. Энэмнай арад зоноо ямар ехэ баялаг болохо байгаа. Фасоль гэжэмнай шэмэтэй хайн хоол болодог ха юм.

Фасоль бии ха юм даа гэжэ хэлэхэдэ болохот. Тинхээнэ тиммэл даа, зүгөөр мүнөө байгааа сортын фасолине онёһон аргаар тариха ургуулха болохогүй. Тинхээнэ ехэ үргэнөөр дэлгэржэ бираагүй. Харин тэжээлэй бобын эшэ дээрэ ургуулан фасолине машинаар элдүүлжэшыне, хуряажэшыне болохо байна.

Сахарай свёкло тухай хэдэн үгэ хэлэхэ ханаатайб. Нүхэдүүд, эндэтайн сахарай свёклын ехээр ургадагынь ёһоор хайн гэжэ. Тинхээнэ энээнине үргэнөөр дэлгэрүүлжэ ушартай.

Хараад үзэт, танай түрүүшүүд сахарай свёклын ямар ехэ ургаса хуряажа абаа гэжэб. Эрхүүгэй областинин Карл Марксын нэрэмжэтэ колхозой зөөно даагша Ф. Г. Сидорук 27 гектар талмайһаа тус бүрийн 474 центнер, 15 гектарһаа тус бүрийн 677 центнер ургаса хуряагаа. Алтайн хизаарай «Бийский» совхозой зөөно даагша З. А. Шишкова 30 гектар талмайһаа гектар бүрийн 420 центнер, мүн энэ хизаарай Соколовско совхозой механизатор А. Я. Трибельнгорн 104 гектарһаа тус бүрийн 300 центнер ургаса абаа.

Свёклыне тарилга хадаа Сибирьтэ дэлгэрхөн шэнэ хэрэг юм, тимхээнэ тэрэние шэнэ ёһоор, нийтэдэнь онёһожоруулгын үндэһөөр эрхилжэ хэрэгтэй. Кубанин механизатор нүхэр Светличнын дүй дүршлыне төмжөөлөгтэй. Тингээ хаатнай бүхы мал ажаллаа хүгжөөхэ айхабтар шухала тэжээлэй нэгэниин свёкло болохо ёһн. Светличный гэжэмнай центнер свёкло үйлдэбэрлэхын тула 17 минута гаргалшаа ха юм, гар ажалыне оройлоон үгы болгоо. Нэгэ жэгдээр ургадаг үрхэй тариха, бүхы ажаллаа машинын хүсөөр ябуулаа ха юм.

Сибирин газар нутагаар сахарай свёкло тариха ургуулгын тула колхозууд, совхозуудта свёклокомбайнуудые үгэхэ ушартай.

Зүб гэхэн абан дуулдана. (Альга ташалга).

Н. С. Хрущев: Тэрэнгүйгөөр аргагүй. Малишад энэ зүблөөн дээрэ ехэ һонирхолтойгоор үгэ хэлээ. Нүнэй тоһолит шарныне дээшлүүлжэ тухай Эрхүүгэй областинин туршалгын станцин директор нүхэр А. Б. Малиновскийн хэлэһэн үгыне ехээр хайшаагаа. Академик Т. Д. Лысенко олон жэлэй турша соо энэ һанал болодыне баримталан номнодог. Зүгөөр энээндэшэ дүрагүй хүнүүд би. Ажаллаад байхала, нүхэр Лысенкын ханаашадад алдла үр дүн Эрхүүгэй областдо туйлагдаад байна ха юм даа. Ингээд эрхэлээрээ, эрдэм ухаанай гаргаһан тобшололыне бодото дүй дүршл баталан гэршэлшэ бишуу. Үнэдэй үлгэр хүргэше саашадад хайжаруулгын түлөө бүри ехээр оролдохо шухала.

Минийн ханаада, хаамхай үнэдэй ашаг шэмэ үгэлгыне нүнэйнь, тоһолитой зэргээр хэмжэн тодорхойлох саг ерээ.

Зүб гэхэн абан дуулдана. (Альга ташалга).

Н. С. Хрущев: Адууһа малыне искусствена аргаар үржүүхэдэ ябадалда дүрагүй хүн мүнөө үгы боло ёһотой. Ашаг олзын түлөө шунадаг капиталистнар энээгээр ехэ ашаг олоно ха юм. Тинмэ капиталистнар үнэгэнтэй би Америкадэ ябахалаа уулзаа бэлэйб; искусствена аргаар малыне ороондо оруулха тухай манай эрдэмтэдэй олоһон туйлалтыне хэрэглэжэ, ехэхэн мүнэгэ зөөритэй болооб гэжэ тэрэ хөөрөө ёһн. Манайда үшөө зарим нэгэн газарнуудта малыне искусственаар үржүүлгын үргэнөөр хэрэглэгдэдэггүйн гэмшлэлтэй.

Нүхэдүүд! Эндэ үгэ хэлэһэн хаалишадые билээр һонирхон шагнабаб. Тэдэнь ажал хэрэгын ехэл хайшаалтай. «Елочка» гэдэгые хэрэглэжэ, үнэдээ онёһон аргаар саашаада хаадаг болохобди гэжэ түрүү хаалишад харуулаа. Шадаал хаа түргөөр гар ажаллаа онёһон аргаар гэдгэдэг ажалда орохо ёһотой. Тинхэдэ нүнэй үнэ сэн химдарха, малшадай ажал хүнгэн болохо, садин хүлэһэн дээшлэхэ байна бишуу. Түмэр замшалай хөөрлэдэдэг ёһоор, «Елочка» гэжэдэ одоошыне «ногоон үйлсэ» нээжэ үгэхэ хэрэгтэй.

Онёһон аргаар үнэдэе хааха үүсхэл зарим газарта дэмжэгдэнэгүй. Партиянын Центральна Комитет «Томский» совхозой директор нүхэр Б. Н. Сидоренкын эльгэһэн бэшшыне уншажа үгэхыенин зүбшөөгт. Зүблөөн дээрэшыне энэ нүхэр хайнаар үгэ хэлээ. Нүхэр Сидоренко ингэжэ бэшнэ:

—«Хүдөө ажахыда ажалай бүтээсыне дээшлүүлжэ тухай гүрэн түрын удхашанартай асуудалаар билээр ханданаби.

Шэдэнь юмныне хаад түбэтгүйгөөр нэбтэрүүлжэ ябадалман билэндэ, «Томский» совхозой коллективтэ, туһа хүргэт. Эрдэм ухаанай туйлалтыне болоод түрүү дүй дүршлыне үргэнөөр нэбтэрүүлжэ, совхозойндоо үйлдэбэрлэшыне шэнэлхэн табиха тухай айхабтар шухала юумэ хэжэ эхилэбди гэжэ хананабди. Тингээ хаамнай ажалай бүтээс түргэнөөр дээшлэхэ, продукциян үнэ сэн химдарха байгаа.

Манай совхозой эмхидхэгдэхэ байхала шэнэ юмныне бүхы үйлдэбэрлэ дээрэ нэбтэрүүлжэ гэхэн шидхэбэри абтаа ёһн. Жэлһээ үлүү саг соо Сибирин хүйтэн шэрүүн уларилтай эрхэ байдалда сөрхөжойнай бүхы хаалин фермэнүүдтэ үнэдэнь уялдангүйгөөр байлагдана, «Елочкын» түхэлэй талаланууд соо онёһон аргаар хаагдана. Эдэ бүгдыне нэбтэрүүлхэдэ алдуунуудыне гарадаг байгаа. Тээд мүнөө манай хүдэлмэрлэдэ яһала хайншыне үр дүнгүүд бии.

Совхозоймнай томодогдоһон бүхы долоон фермэнүүдтэ 3300 үнэдэ тоологдон. Зарим фермэнүүдтээ 600-гаад үнэдэстэйбди. Уянгүйгөөр байлгадаг болоһонойнгоо ашаар жэл хахадай хугасаа соо үнэдэйнгээ тоо толгойе 1200-гаад олошоруулаабди.

Үнэдэе нимэ шэнэ аргаар байлгажа, тусгаар талалганууд соо хаадаг болохонмнай, тэндэ хүдэлмэрлэдэг хүнүүдэй тоо 450 байһанаа 150 хүртээрөө хо-

роо, хаалишаднай 220 байһанаа 35-даа (халаанайхид-таяа хамта) ороо. «Елочкыне» хэрэглэхэдэманай нэгэ хаалишан 90-һээ 110 толгой хүртээр үнэдэе ханаа. Бүхы 3300 толгой үнэдэнай 17 байра соо багтана. Урдынхяараа шэнги уяад байлгабал, үнэдтэмнай 27 байра хэрэгтэй болохо байгаа. Мүнөө оройномнай бүхы колхоз, совхозууд ингэжэ үнэдээ уянгүйгөөр байлгадаг болохо ёһотой гэжэ өөһлэдынгөө дүй дүршл дээрһээ этигэнбди. Энэл арга хэрэглэдэ байгаа хаа, саашаада мал ажал дээрэ нарин онёһожоруулга нэбтэрүүлжэ болохот.

Үнэдэе уянгүйгөөр байлгахалаа гадна, хүдөө ажахын эрдэмэй бусадшыне түрүү арга дүршлыне совхоздоо хэрэглэнбди. Бүхы силосэе малайингаа байрын хажууда газар дээрэ нягтар даража эдүүлэгдэ болообди. Тугалнууддаа хүхүүлжэ тэжээнбди. Үнэдээ искусствена аргаар ороондо оруулнабди.

Үйлдэбэрэ илган хубаарилжа, совхозойнгоо зарим фермэнүүдтэ буруу хашарагуудые байлганабди. Гансахан Сухаревскэ фермэдэмнай 1962 оной хабар, зун 1000-гаад гаран хашарагууд түрэхэ юм.

Никита Сергеевич, танай үгэһэн зүбшлөөр тарилгынаа талмайе хубилган хубаариллабди. Овёсой орондо кукуруза, горох, холимол бобы ехээр таригад болообди. Тусгаар талалагдан талмайда кукуруза ургуулнабди. Силосэтэ ородог ургамалуудыне белок ехэтэй болгожо, орооһоной концентрат малдаа эдүүлхээс отголон болыхын тула ехэ оролдогто гарганабди.

Нэгэ үгөөр хэлэхэдэ, совхоздоо шэнэ юумэ яһала олоор нэбтэрүүлнбди. Багахан бэшгэ соо бултынь тоолохо аргагүйл. Эдэ бүхы эхиллэн юумэнүүдээ эсэстэнь хүргэхэ гэхэдэ ехэ бэрхшээлнүүдтэй дайралданабди. Тэдэниие өөһлэдынгөө хүсөөр зайсуулха тоншыне аргагүй.

Тинхээнэ совхозоймнай ажал хэрэгые хаража үзэһын тула тусхай комисси эльгэхыетнай, Никита Сергеевич, танине туйнабди. Урагшаа ханаатай, шударгы бэрхэ, холыне харадаг мэргэжэлтэдыне тэрэ комиссидаа оруулалсакыетнай туйнабди. Тинмэ комисси ерээ хаа, манай ажахыда яһала хайшаалтай зүйлнүүдыне олохо байха гэжэ этигэнбди. Эхиллэн хэрэгэйнгээ үнэн зүбшыне хайса мэдэһэн хүнүүдэй зүгһөө ингэжэ хэлэхэ байнабди.

Юундэ гуйнабди гэхэдэ, манай областинишыне районуудһаа, өөһлэдынгөө ажахыда энэ дүй дүршлыемнай нэбтэрүүлжэ эхиллэн Новосибирскэ, Кемеровскэ болон бусадшыне областнуудһаа хүн зон «Томский» совхозомнай олоороо ерээдэг. Совхозуудай министервиныше түлөөлөгшэд манай энээгүүр нэгэтэ бэш ябахалаа, хэжэ байһан ажалыемнай яһала хайшаагаа. Тээд халуунаар дэмжэжэ, али бүхы аргаар туйлалхын орондо «хаража байла даа, совхозой хэрэг ажал ямар бологшо ааб» гэхэн хараа бодол баримталнабди.

Манай совхозыне бутаргажа, нэгэ хэды багахан ажахы болгохо тухай ханамжа областининой гүйсэдхэхэ комитеттэ үнэйн түрэнхэй. Иймэ шидхэбэри гараа хаа хамаг хэрэгыемнай буруутуулхал. Яажшыне хаань болуулаа хэрэгтэй.

Хүндэт Никита Сергеевич! Манай ажахыгаар һонирхохыетнай баһа дахяад гуйнабди. Хэрбээ совхоз ашатай тунатай юумэ хэнэ гэжэ тоолоо хаа, бэрхшээлнүүдыне дабахаламнай заатагүй туйлалхал».

Энэ бэшгыне тон анхаралтайгаар хаража үзэхэ ушартай.

Хонин ажал тухай нилээд олон хүнүүд хэлээ.

Зарим областнуудта хонидой тоо толгойн үсөөршыне хайшаахаар бэш байна. Хүдөө ажахын энэ шухала халбарид саг үргэлжэ анхарал табиха байха хэрэгтэй. Нарин ноһотой хонидыне үсэхээ болохогүй газарнуудта мяха, арһа хайнтай хонидыне барихада яанаб. Бурдад АССР-эй Хэжэнгын совхозой ахалагша хонихон нүхэр Ц. Б. Буянгүев һонирхолтой дүй дүршл тухайһаа хөөржэ үгөө. Тэдэнь комплексно бригада хонидоо харахынгаа хажуугаар тэжээл бэлдэхэдэ байна. Бригадан ажахын тоосондо оронхой. Энэ дүй дүршлынь хайса шэнжэлжэ, бусад ажахынудта нэбтэрүүлжэ шухала.

Сибирьтэ шубуудыне үсэхээ айхабтар ехэ арга боломжо бии. Олохон шубуушад ажалдаа горьтой амжалта туйланхай. Новосибирскэ областинин Тальменскэ совхозой шубуушан Валентина Ефимовна Дидяева эндэ үгэ хэлээ. Өөрнөөгөө ажал хүдэлмэри тухай ямар гобор, сэдхэхээ хүдэлгэн хөөрөнб даа! Арба һарын турша соо энэ нүхэрэй табан мянган тахьяаһа 780 мянган үндэгэ гэхэ гү, али тахьяа бүрийһөө 148 үндэгэ абаал. Курганай областинин Такташинска совхозой шубуушан Иван Александрович Мелехин 41 мянган нугаһа тэжээжэ, 934 центнер нугаһанай мяха тушаагаа.

Галуудыне бариха тухай бодожо үзэхыетнай дуралханаб. Галуудыне бэлшэхэ нуга таланууд танай эндэ элбэг ха юм.

Энэ зүблөөн дээрэ бараг хайн совхозуудай директорнууд үгэ хэлээ. Тэдэ ажахынудыне зүгөөргүй ехэ мяха үйлдэбэрлэһэн гаргадаг. Хэды тиммэшыне хаа гүрэнһөө баһал бага бэш тэжээл абаа даа. Энэмнай хайн директорнуудэй хүдэныне бууруулха болоно. Таанарай өөһлэдынтэй мэдэхэ байгаа хада тиммэ директорнуудэй нэрэ алдарыне дурдахагүйб. Ингэжэ гүрэнэй жаса руу гараа харбайгаад байха ябадалыне болоулхаар болоо. Өөһлэдынгөө ажахын үйлдэбэрлэһэн тэжээл дээрэ мяха, һу ехээр абадаг болохын тула хүтэлбэрлэгшэ бүхэн хамаг хүсэ шадаалаа гаргаха уялгатай.

Колхоз, совхозуудай хүтэлбэрлэгшэдэй дунда өөһлэдынгөө уялгада хайша хэрэгээр хандадаг хүнүүд бии гэжэ, нүхэдүүд. Зарим нэгэниин гүрэн түрээ мэхэлдэгшыне байна. Нэгэ нимэ бэшгэ таанарта уншажа үгэхыенин. Омско областинин тарьяа тушаажа абадаг Куломзинска пунктн директорэй орлогшо нүхэр Емелин ингэжэ бэшнэ:

«Тоо мэдэһэнүүдэй ёһоор областинин колхоз, совхозууд орооһото ургамалууддаа үнэ хуряажа дүүргэнхэй. Тээд бодото дээрээ ямар байгаа юм ааб? Тинмэ бэшл даа.

Олескэ болоод, бэшшыне районуудта мүнөө болотор ургаса «хуряалга» абажал байһаар. Тэндэһээ гараһан орооно тарьян гүрэндэ тушаагдана. Тээд колхоз, совхозуудта ойро зуура хадагалагдаад байһынь асарнабди гэжэ тоолоно ха.

Хэрбээ элеваторнуудта асардаг юумынь орооһон гэжэ тоолохоор хаань ингэхыше бэшгээ дүүргэжэ болохо байгаа. Тээд хуряалгага дүрэгшэн тухайгаа тоо мэдэсэл түргөөр хүргэхэ гэхээр ажахын хүтэлбэрлэгшэд хамаг хайн болзороо үнгэрэгжэрхёо. Саһа уһанда даруулаһан тарьяанынь ехэ гэгэдэлдэ орожо, 30—40 процентые сохидогонгүй. Тингэн гэхэлээрнэ нимэ орооһоо гүрэндэ үнэйн «хуудалдагдана» гэжэ тоолоод, бэлдэхэлэй пунктда эльгэжэрхынэ. Абтаһан тухай квантитэ бэшгэднэ. Шабар шабха, саһа уһан болоһонон нимэ «шынис» манай Куломзинска бэлдэхэлэй пунктда 100-гаад километр ялхитай харгыгаар шэрэжэ асарадаа. Иймэ «орооһоной» шаһарынь тодорхойлохо түхээрлэгэ пунктда байбагүй.

— Хайшан гэхэ ёһотой? Ингэжэ гутаагданаа орооно тарьяа абалтай гү, али үгы гү?— гэжэ областининой бэлдэхэлэй зургаанда хандабабди.

— Абаха хэрэгтэй! Партиян обкомой секретарь гү хэр Горбачев нимэ захиралта үгөө,— гэжэ октябрин һууд багаар дээрһээ заабари ерээб.

Тарьяа тушаажа абадаг пунктн дирекцин дэмшын хаа буруушаажа туршаба. Тээд бэлдэхэлэй зургаан өөрнөөгөө ханаашаар хаа даа. Иймэ ябадалыне буруушаан тэмдэг болгожо, би ноябрин 2-то ажаллэ гараха тухай мэдүүлгэ баряаб. Бэлдэхэлэй зургаан «миний гуйлты» дүүргэхэ гэжэ шидээ. Тээд манай сүлөөлхэ тухай захиралта гараагүй.

Ноябрин 3-да тарьяа тушаажа абадаг Куломзинскэ пунктда 700-гаад гаран тоноо нимэ «орооһо» асарна даа. Кировскэ элеваторта, Марьяновска бэлдэхэлэй пунктдашыне баһал ерэнхэй. Иймэ «тарьяа» хатаал аргагүй байба. Тинхээнэ хуурай орооһонтой холиты гэхэн заабари бэлдэхэлэй зургаанһаа ерээб.

Энэ холимол орооһыне буулгаха, хадагалха үедэ дэн электродвигательнүүд шатаагдаа. Онёһожорулагдан линишыне өбдэжэ, хүдэлхээс болишоо. Тэ захиралтамнай захиралтал ха юм даа, дүүргэбэ гэхшэбди. Нойтон орооһон складта ороходоо нягтарн аялдашоо, мүнөө хайшаныше гээд гаргажа хатаал аргагүй. Бэлдэхэлэй зургаанай мэргэжэлтэд пунктэ хэрэ харанан аад, ямаршыне шидхэбэри гаргагшэ гэдэргээ арилшоо.

Ингэжэ эзэн бусаар хандаһанай эсэстэ тарьяа тахманай гутаашоо. Тэдэ бүгдыне ашаалха, шэрэжэ асарна даа, буулгаха хэрэгтэ гүрэнэй ямар ехэ зөөри гаршалаадаа гэжэб. Тээд Омскын худал хуурмаг мэдүгшэд ханаагаа зобоногүй. Юунышыне болоогүй нэбтэргээр, тингэд гээд үнгэрнэ ааб даа гэжэ ханана хаш.

Эдэ бүхы баримтануудыне шалгаха хэрэгтэй.

Гүрэн түрээ мэхэлдэг гү, али гутаһан продукт шатаадаг хүнүүдыне манай парти хатуу шангаар хэлхэл. Иймэ ааша гаргадаг коммунистуудыне парти хаань гаргаад, сүүдтэ үгэхэбди. Партиянгаа билеэ үнэтэй сэтэй дээрэ тоолодог, совет хүнэй ашата хайхан алдар нэрыне гутааха дүрагүй хүнүүд нимэ юумэ бү хыт гэжэ тон ехээр гуйнаб, нүхэдүүд. (Альга ташалга).

Хүндэт нүхэдүүд! Сибирин айхабтар ехэ амжалт туйлаһаарнь бүхы совет хүнүүд омогорходог. Советасагай жэлнүүдтэ Коммунистическэ партиянын тэблээр таанар, сибирягууд, манай Эхэ оройной энэ ехэ хизаарыне үнэхөөрөө революционной ёһоор хубиһан байнаб. Ажахын, соёл болбосоролой тал туйлагдаһан агууехэ хубилалтануудыне хаа хаанаа хаа үлүүгээр эндэ Сибирьтэтайн хаража боломо. Яахалаа гэхэдэ, урда сагта Сибирь гэжэмнай үгэ хар гашуудай, заралга сүлэлгын орон байгаа ха юм.

Ородой агууехэ демократ А. Гершенй Сибирь тухай хэлэһэн дүлэтэ халуун, гомдолтой гашуун үгэһүүд сэдхэхэдэ хүдэлгэнтүй уншахын аргагүй. Тэрэ нигэ бэшэ ёһн:

«Ерээдүйдэ Сибирь тон ондоо болохо даа; мүнөө ал